

**TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
ÜLDKEELETEADUSE ÕPPETOOL
ARVUTILINGVISTIKA ERIALA**

Alvin Raat

**Transpordi ja transpordivahenditega seotud
mõistete leksikaal-semantiline analüüs**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Heili Orav, Ph.D.

Tartu 2007

Sisukord

1. Sissejuhatus	5
1.1 Töö eesmärk	5
1.2 Transpordi ja transpordivahendite definitsioon	6
1.3 Uuritav materjal	7
2. Teoreetilised alused	8
2.1 Hüponüümia	9
2.2 Meronüümia	10
2.3 Semantiliste väljade teooria	11
3. Materjali analüüs	12
3.1 Raudteesõidukid	12
3.2 Maismaasõidukid	16
3.3 Inimjõul liikuvad transpordivahendid	27
3.4 Vesitranspordivahendid	29
3.5 Lennutranspordivahendid	32
3.6 Amfibtranspordivahendid	34
3.7 Veoloomad ja loomtranspordivahendid	35
3.8 Ulmelised transpordivahendid	36
3.9 Tõstmisega seotud transpordivahendid	36
3.10 Lükatavad-tõmmatavad transpordivahendid	38
3.11 Lumel ja jääl kasutatavad transpordivahendid	38
3.12 Lintraspordivahendid	40
3.13 Transpordiga seotud tähendusväljad	40
3.13.1 Mootorid ja transpordivahendite detailid	41
3.13.2 Transpordiga seotud ehitised	42
3.13.3 Transpordi ja transpordivahenditega seotud personal	47
3.13.4 Liikumisteed	51
4. Analüüsi tulemused	54
5. Töö käigus kerkinud probleemid	55
6. Kokkuvõte	56

Viidatud kirjandus	57
Lisa 1. Analüüsitud sõnad	58

1. Sissejuhatus

1.1 Töö eesmärk

Käesolev töö on osa eesti keele leksika semantilise analüüsi üldisest programmist. Töö baseerub eeldusel, et keele sisemist leksikoni on võimalik jagada semantilisteks “väljadeks”, nagu näiteks *suhtlus*, *liikumine*, *sotsiaalsed suhted*, *värvid* vm. Käesolevas bakalaureusetöös on sihiks seatud ühte laia valdkonda, nagu seda on *transport ja transpordivahendid*, kuuluvate sõnade kategoriseerimine ning nende omavaheliste semantiliste suhete uurimine. Mõnevõrra olen pidanud vajalikuks ka puudutada analüüsitavate sõnade etümoloogilise tagapõhja uurimist, kuna see võib omada mõne juhul tähtsat rolli.

Sellel tööil on ka praktiline väärtus, kuna umbes 500 transpordi ja transpordivahenditega seotud sõnaga täiendatakse eesti wordneti kui keeletehnoloogia jaoks olulist leksikaal-semantilist andmebaasi.

Töö koosneb kahest suuremast osast: teoreetilisest ja praktilisest analüüsist, mis on omakorda jaotatud alapeatükkideks. Esimeses peatükis antakse sissejuhatav ülevaade *transpordi* ja *transpordivahendite* defineerimisest ning sellega seotud probleemidest. Tähelepanu on pööratud ka analüüsitavale materjalile. Järgnevas peatükis puudutatakse mõistete analüüsiks vajaminevat teoreetilist külge. Kuna olen käesolevas töös keskendunud substantiividele, oli vaja tähelepanu pöörata peamiselt kaht sorti semantilistele suhetele: hüponüümiale ja meronüümiale.

Teoreetilisele osale järgneb materjali analüüs.

Olen kogunud sõnad organiseerinud alagruppideks (nt maismaasõidukid ühte gruppi, raudteesõidukid teise jne). Seejärel olen iga alapeatüki alguses toonud ära konkreetseesse alagruppi kuuluvate sõnade nimistu, millele järgneb mõistete analüüs.

Töö viimastes osades esitan üldise kokkuvõtte ning arutlen töö käigus esile kerkinud probleemide üle.

1.2 Transpordi ja transpordivahendite definitsioon

Alljärgneva alapeatüki eesmärk on defineerida, mida mõeldakse transpordi all käesoleva töö raames.

Võõrsõnade leksikon defineerib *transporti* (ld. *transportāre* – üle viima, saatma) kui kauba, reisijate jne. edasitoimetamist, vedu (Kleis jt 1978:625). Sellisest seletusest lähtusin ka käesoleva töö koostamisel.

Nii lihtsalt aga ei pääse, kui alustada sõnale *transpordivahend* definitsiooni otsimisega. Nimelt erinevalt *transpordi* mõistest puudub sõnal *transpordivahend* selge piiritletus.

Transpordivahend on mingisugune *vahend*, mis on mõeldud või mida kasutatakse *transportimiseks*. Tegemist oleks väga elementaarse derivatiivse definitsiooniga, mis pikemal järelemõtlemisel ei ütle meile mitte kui midagi. See, et näiteks *vaguni* näol on tegemist *transpordivahendiga*, on meile justkui iseenesestmõistetav. Tegemist on *liikuriga*, mida kasutatakse nii inimeste kui ka kauba *transportimiseks*. Samas kui vaadelda antud agregaati seisvana, siis mis teeb temast *transpordivahendi*? Kas puhtalt fakt, et tal on võime transportida, st potentsiaalse *transpordivahendi* omadus?

Kui nii, siis sel juhul võiksime ka väita, et suvaline alus, millele on paigutatud objekt, on *transpordivahend*, sest kui asuda alust liigutama, muutub see selleks. Senikaua on alus aga hoidnud potentsiaalse *transpordivahendi* positsiooni, ometi suvalist alust *transpordivahendiks* ei nimetata.

Teisalt tekib ka küsimus, kas *transpordivahend*, mis küll liigub, kuid parasjagu mitte midagi ei transporti, on *transpordivahend*? Lugeda vaguni komponente (rattad, teljed, raam jne.) transporditavateks oleks vae, kuna tegemist on tervikkomplektiga. Tegemist on küll liikuriga, kuid kas tõesti nimetatakse ka tühja vagunit *transpordivahendiks* vaid tema võime pärast transportida?

Siinkohal peakski tähelepanu pöörama raskustele, mis on seotud mõistete *liikur* ning *transpordivahend* vahel distinktsiooni loomisega. Nimelt võiksime öelda, et *liikur* on objekt, mis liigub, kuid mis ei transporti, st ei liiguta endaga midagi muud. Seega oleks meil olemas selge eristustingimus, kui me suudaksime adekvaatselt defineerida, mis

teeb objektist *transpordivahendi* ja mis mitte. Seega *transpordivahend* on teatud tüüpi liikur, kuid mitte tingimata vastupidi.

Tooksin illustreerimiseks ühe probleemse näite. Kui me vaatleme kukkuvat õuna, on tegu liikuva objekti, st *liikuriga*. Liikumine toimub maapinna suhtes ning liikumapanevaks jõuks on gravitatsioon. Õunas sisalduvad seemned, mis koos temaga maha potsatavad, ei ole transporditavad objektid, kuna nad on üks osa tervikust. Kui aga sellesamas õunas juhtub olema üks õunauss, mis iseenesest on võõrkeha, siis võiks ju öelda, et tegu on *transpordivahendiga*. Gravitatsiooni jõul toimub õunaussi transportimine õuna sees puu otsast maapinnale.

Siinkohal võib õuna *transpordivahendina* käsitlemise väitele vastu vaielda ning öelda, et tegu ei ole intentsionaalse toiminguga. Õun kukub ning on seetõttu lihtsalt *liikur*. See, et uss seal juhuslikult sees on, ei muuda asja, kuna kogu juhtumistejadal puudub otsene eesmärk.

Transpordivahendiks seega võime kutsuda põhimõtteliselt igasuguseid liikureid, millel me konstateerime transportija omadusi või millele tekitame transportija funktsiooni. Niisiis olen käesolevas töös lähtunud *transpordivahendi* tavapärasest arusaamast.

1.3 Uuritav materjal

Sarnaselt *transpordivahendi* mõiste piiritlemisele, olen uuritava materjali, s.o transpordiga seotud sõnade kogumisel lähtunud eelkõige igapäevastel nähtustel ja objektidel, et luua *transpordi* ja *transpordivahendite* kohta aluspõhi, millele oleks vajaduse korral võimalik ehitada rohkem erialaspetsiifilisi loendeid ja neid analüüsida.

Kuna *transpordi* näol on tegemist meie igapäevaeluga tihedalt põimunud nähtusega, ei ole minu meelest vale või vähem teaduslik koguda sõnu intuitsioonile toetudes. Niisiis olen selle töö tarvis varunud nii enda leksikasse kuuluvaid sõnu kui ka küsitlenud teisi inimesi. Tulemuseks on umbes 500 *transpordi* ja *transpordivahenditega* seotud mõistet, mis moodustab käesoleva töö keelematerjali.

Taolise materjalikogumismooduse üheks miinusküljeks on see, et uurija ei või olla kunagi kindel, et ei tule ette olukord, kus mingisuguste juhuste kokkulangemisel jääb järjekindlalt nimistust välja üks mõiste või terve grupp sõnu, mis muidu on tavalises keelekasutuses sagedased, kuid antud hetkel ei meenu ei uurijale ega ka mitte ühelegi küsitletavale.

Sellegipoolest väidan, et antud töö materjali hulga järgi võib oletada suurema osa igapäevases elus käibel olevate *transpordi* ja *transpordivahenditega* seotud terminite olemasolu.

2. Teoreetilised alused

Selle töö teoreetilised alused on seotud esmajoones leksikaal-semantiliste andmebaaside põhimõtetega. Leksikaalse andmebaasi all mõistetakse arvutileksikoni, kus nii selles sisalduvad andmed kui ka selle struktuur on esitatud täiesti eksplitsiitselt ning tänu sellele on võimalik koostada paindlikult liigendatud päringuid, määratledes otsitava info positsiooni andmestruktuuris (Orav 1998). Tuntuim nende põhimõtete järgi koostatud andmebaas on WordNet.

Kuna käesoleva töö tulemusena peaks täienema eesti wordnet (EstWN) – TEKsaurus¹, siis mõne sõnaga sellest.

TEKsaurus kujutab endast eesti üldkeelee tesaaurust, mis on koostatud Princeton WordNeti² ja EuroWordNeti³ põhimõtetel. TEKsaurus on organiseeritud mõisteliselt, st koosneb sünonüümiridadest ehk sünohulkadest, mis omakorda koosnevad sünonüümsetest sõnadest ja sõnaühenditest. Erinevalt sünonüümisõnastikust on TEKsauruses võimalik ka üheliikmeline sünonüümirida (seepärast eelistatakse TEKsauruse puhul *sünonüümi* mõistet *sünohulk*). Üldkeelee tesaauruses leiduvad sünohulgad on nummerdatud ning igale numbrile vastab omakorda kirje andmebaasis.

Sünohulgad on omavahel seotud semantiliste suhete kaudu. Semantilisi suhteid on erinevaid liike, EstWN on neid kasutusel 45 erinevat suhet.

Nagu juba eelpool mainitud, on selles bakalaureusetöös tegu eelkõige substantiivide klassi kuuluvate sõnadega. Nagu töö tulemustest selgub, taanduvad nende semantilised suhted eelkõige hüponüümia-hüperonüümia ning meronüümia-holonüümia sisuseostele. Järgnevates alapeatükkides peatun neil pikemalt. Mingisuguseid teistsuguseid suhteid on uurimisobjektidele raske omistada. See tõik aga kujuneb omamoodi probleemiks, millel peatun pikemalt peatükis, kus käsitlen töös ilmnenuid raskusi (vt ptk 5).

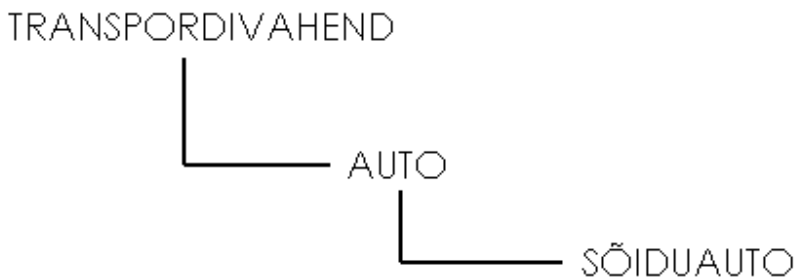
¹ <http://www.cl.ut.ee/ressursid/teksaurus/teksaurus.cgi.et>, 06.06.07

² <http://wordnet.princeton.edu/>, 06.06.07

³ <http://www.illc.uva.nl/EuroWordNet/>, 08.06.07

2.1 Hüponüümia

Hüponüümia kujutab endast üldjoontes suhet, mis vastab skeemile „A on teatud tüüpi B”, sealjuures B võib kujutada endast suuremat hulka, mis peale A hõlmab enda alla veel paljusid teisi objekte või mõisteid. Näiteks võib öelda, et sõiduauto on teatud tüüpi auto (vt ptk 3.2), mis omakorda on teatud tüüpi transpordivahend (Joonis 1).

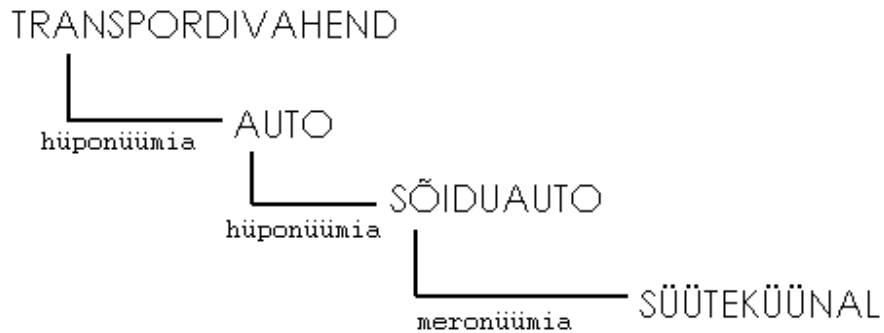
Joonis 1. Hüponüümia

Antud suhet tähistatakse WordNetis sümboliga „@→”, mille nool näitab liikumissuunda üksikult üldisele (Miller 1998:25). Seega võiks eelnenud joonist kirja panna ka skeemina

transpordivahend @→ auto @→ sõiduauto

2.2 Meronüümia

Teiseks käsitletavaks suhteks on meronüümia, mis kujutab endast osa-terviku suhet. Tuleb kusjuures meeles pidada, et selles suhtes ei tohiks segamini ajada osa (*part*) tükiga (*piece*). See tähendab kui on tegemist osa-terviku suhtega, ei tähenda osa mitte tükikest millestki (nt autost lõigatud plekitükk ei ole auto meronüüm), vaid detaili, mis ei oma arbitraarseid piirjooni ning on iseenesest terviklik (Cruse 1986:157). Meronüümiat iseloomustab kokkuvõtvalt joonis 2.

Joonis 2. Meronüümia

Meronüümiat võiks niisiis tavakeeles väljendada kui „A on B (koostis)osa”.

See suhe võib olla hüponüümiaga samas ahelas seotud (nagu näitab ka joonis 2), kui ka täiesti läbi põimunud. Näiteks *linnul* on *noka* näol tegemist ühest küljest *linnu* osaga, mis viitab meronüümiale. Samas aga võib *nokka* käsitleda ka kui (teatud tüüpi) *lõuga*, mille näol on tegemist omakorda hüponüümiaga (Miller 1998:38).

2.3 Semantiliste väljade teooria

Kuna töö on keskendatud eelkõige transpordiga seotud sõnavara semantilistele suhetele, peaks mõne sõnaga peatuma ka semantiliste väljade teoorial.

Leksikaal-semantiline väli on mõisteline struktuur ja selle alla kuuluvad grammatilistest tunnustest sõltumatud tähendused (Orav 2006:18). Selle teooria järgi on võimalik semantilisel väljal asuva sõna tähendust ennustada tema naabruses paiknevate sõnade järgi.

Semantiliste väljade uurimine on tähtis, kuna

a) Semantilise välja liigenduses kajastub vastava kultuuri arusaam selle maailmafragmendi ehitusest ja selles toimivatest seaduspärasustest, mida väli

katab (Õim 1997:255-268 Orav 2006 kaudu).

b) Semantilise välja uurimine osutab sellele, kuidas semantiline uurimus on tugevalt mõjutatud teistest inimteaduse (psühholoogia, antropoloogia, sotsioloogia jne) distsipliinidest.

c) Semantilise välja analüüs aitab kontrollida kõige paremini mingi teooria kehtivust, sh toob välja kõige kiiremini semantika teoreetilise ja metodoloogilise konflikti juhul, kui see esineb (Orav 2006:19).

3. Materjali analüüs

Alustan siinkohal kogutud materjali analüüsiga. Iga alapeatüki alguses on paremaks jälgimiseks välja toodud vastav lõik transpordiga seotud keelematerjali nimistust. Taburatsiooniga loendis loodud tulpi ühendab vasakult paremale lugedes eelmise tulba sõnade kas meronüümi või hüponüümi staatust. Kumma suhtega tegu, olen avanud järgnevas analüüsisosas.

3.1. Raudteesõidukid

sõiduk

rong

diiselsong

elektrirong

aururong

reisirong

kaubarong

tuletõrjerong

postirong

autorong

kütuserong

metsaveorong

ekspressrong (=ekspress)

kiirrong

metroorong

soomusrong

vedur

elektrivedur

diiselveður

auruveður

vagun

kaubavagun

konteinervagun

külmutusvagin

tsisternvagin

postivagin

pagasivagin

autovagin

reisivagun
magamisvagun
restoranvagun
kupeevagun

trammivagun

loomavagun

vedurvagun (=mootorvagun)

tresiin

rööbaskraana

tramm
kiirtramm

Sõna *rong* (raudteesõidukite komplekt) on varem omanud tähendust *kolonn*, *sõidukite rivi* (loogem siinkohal selguse mõttes sõna *rong* indeksiga *k*) . Tõenäoliselt tuli hiljem koos raudtee saabumisega antud sõna semantilise välja laienemine. *Rongi* võiks nüüd muuhulgas defineerida ka kui *raudteel liikuvate sõidukite gruppi* (öelgem näiteks *rong* indeksiga *r*). Samas on säilinud ka algne tähendus kui *kolonn*.

Huvitav on aga tõik, et rääkides *rongist* kontekstis, mis viitab raudteele, ei teki küsimust, et selle koostisosadeks on *vedur* ning *vagun(id)*. Viibates aga maantee poole ning öelda *rong*, nõuab automaatselt täpsustust, modifikatsiooni (nt *autorong*, *jalgratturite rong*, *jalakäijate rong* vms).

Parajalt segadust peaks külvama olukord, kus panna raudteele rongis (st kolonnis) liikuma näiteks tresiinid või vastavalt kohandatud autod. Sel juhul on tegu *rongiga*, mis on omakorda seotud *raudteega*. Samas on ennatlik öelda, et *rong^k*-st on saanud *rong^r*. Seda seetõttu, et meie üldine arusaam *rongist^r* kaldub sinnapoole, et tema meronüümideks on *vedur* (verbist *vedama* tuletunud substantiiv *vedaja* => *vedur*) ning *vagun(id)*. Praegusel juhul aga puudub *vedur*, rongis liikujad on kõik iseseisvad liikurid, puudub vedaja-veetava funktsioon.

Et minna ideega veelgi kaugemale, võtame näiteks hulga autosid, mis on kohandatud ka raudteel liikumiseks, kinnitame nad üksteise järele ning paneme ühe neist

vedama. Kas on tegemist *rongiga*^r? Või oleme hoolimata oma pingutusist siiski jäänud vaid tohutult muteerunud *rongi*^k juurde?

Vaguni funktsioon on *rongi*^r koosseisus üldiselt passiivne. Lähemal vaatlusel aga peab tõdema, et seda ainult juhul, kui koosseisu kuulub ka *vedur*. Vaadeldes Eestis kasutusel olevaid reisironge aga selgub, et neil puudub *vedur* kui selline. Tegemist on motoriseeritud vagunite e. *mootorvagunitega* (hädapärast võib neid nimetada ka *vedurvaguniks*). Seega muutub siin minumeelest ka *veduri* tähendus. Mootorvaguni näol oleks tegemist *veduriga*, mis toetub rohkem oma etümoloogilisele baasile. *Vedur*, mis tähendab *vedajat*, on kaugenenud *vedurist* kui spetsiaalselt vagunite vedamiseks mõeldud eraldiseisvast masinavärgist. Tähistagem need vastavalt *vedur*^v ning *vedur*^m.

Väidan muuhulgas, et seisvate vagunite rivi, mille koosseisus puudub vedur (siinkohal ei ole indeksil tähtsust), on *rong*^k. Niipea, kui sinna koosseisu lülitada ka vedur, muutub komplekt *rongiks*^r.

Kategooria „rong” on jaotatud kõigepealt koosseisu kuuluva veduri kütusetüübi järgi ning seejärel detailsemateks alagruppideks. Jaotuse sellise kuju tingib tõik, et iga reisi-, kauba-, ekspress- jne. rong peab ühtlasi omama oma koosseisus diisel- või elektrivedurit, mis teeb temast vastavalt diislrongi või elektrirongi. Auruveduri puhul ei ole ma kohanud väljendit *aururong* ning seda ei eksisteeri ka ÕS 2006. aasta väljaandes. Samas arvan ma, et antud sõnaühendi kasutuselevõtt ei oleks vale, kuna meil on olemas näiteks *aurulaev* auru jõul töötava laeva kohta.

Seega on kütuse järgi määratud rongi tüüp hüperonüümiks ning funktsiooniga või teiste jõuallikat mittepuudutavate omadustega määratud rongi tüüp hüponüümiks.

Tuletõrje-, posti-, auto-, metsaveo- ja kütuserong kvalifitseeruvad kõik *kaubarongina*. Lähtudes tavaolukordadest ning igapäevakasutusest võiks öelda, et järgnevad (*ekspress-, kiir- ja metroorong*) on teatud tüüpi *reisirongid* (*soomusrongi*, mis võib olla juba eos nii *reisi-* kui ka *kaubarong*, praegu sellest loetelust välja jättes) ehk *reisirongi* hüponüümid. Samas ei ole mitte kuskil öeldud seda, et näiteks *kaubarongi* alla kuuluv *metsaveorong* ei tohi mitte mingil tingimusel olla *kiirrong*. Juhul kui antud *metsaveorong* teeb vähem peatusi kui enamik teisi samal marsruudil kulgevaid sama tüüpi ronge, on tegemist *kiirrongiga*.

Kõrvalepõikena võiks põgusalt vaatluse alla võtta eesliite *kiir-*. Rongi, trammi, vms. kohta käivalt ei tohiks seda segamini ajada liikumiskiirust kirjeldava eesliitega. Tegemist on sihtkohta kiiremini jõudva liikuriga, kuna teel tehakse tavalisest vähem peatusi. Antud liide on teatud kindlatel sõnadel pikapeale välja kujunenud ning intuitsiivselt on kohati raske otsustada, kas tegu on liikumiskiirusega või peatuste vähesusega. Lastel ning asjaga mitte kursis olevatel inimestel ütleb intuitsioon, et *kiirrong*, *kiirtramm* või *kiirbuss* võib liikuda ka tavalisest suurematel kiirustel, nagu seda teeb näiteks *kiirlift*. Tõenäoliselt tingib fakt, et Eestis puuduvad suurt kiirust arendavad rongid, mis mujal maailmas on mitmel pool kasutusel, selle, et eesti keeles puudub konkreetne distinktsioon kahe erineva rongitüübi vahel. Sõna *kiirrong* on kasutusel nii peatusi vahele jätva kui ka suuritel kiirustel sõitva rongi kohta.

Tuues paralleeli inglise keelest, selgub, et seal on tõlke *kiir-* (peatusi vahele jätvas tähenduses) vasteks *express*. Tuleb välja, et ka inglise-eesti sõnaraamat (Silvet 1998:447) ning ÕS 2006⁴ samastavad sõna *express* (vastavalt eesti keeles *ekspress*) sõnaga *kiir-*. Juhin aga siinkohal tähelepanu sellele, et vähemalt igapäevakeeles on *kiir-* ning *ekspress-* vahel märgatav erinevus. Esimene neist tähendab sihtpunkti kiiremini jõudmiseks mõnede, teine aga kõikide peatuste vahelejätmist.

Vagunite puhul toimib samalaadne jaotuspõhimõte kui rongidegi puhul. Kõigepealt *kauba-*, siis *reisivagunid*. Eraldasin reisivagunite hüponüümide seast *trammivaguni*, kuna pean võimalikuks ka kaubatrammide eksisteerimise. Samas ei pea ma ka õigeaks *kaubavaguni* käsitlemist *loomavaguni* hüperonüümuna, kuna loomade käsitlemine kaubana ei ole alati üksühene (rääkimata loomade kui elusolendite kaubana käsitlemise eetilisusest). Kui tegemist on näiteks reisivagunis koos peremehega sõitva koeraga (kellele peab samuti pileti lunastama), on tegemist justkui reisijaga. Samas jääb jalgratas (millel võib samuti olla pilet) reisija staatusest suhteliselt kaugemale. Kokkuvõtvalt: kuna loomade näol on tegemist elusolenditega, mida on võimalik personifitseerida, öeldes neile „kes”, ei ole õige nendele mõeldud vagunit klassifitseerida ei *kauba-* ega ka *reisivagunite* alla.

Huvipakkuvaks kohaks on eelpoolmainitud *vedurvagun*. Holonüümiga probleeme ei teki, selleks on *rong*, kuid hüperonüümideks on nii *vedur* kui ka *vagun*.

⁴ <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=ekspress&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

Kui aga vaadata *vedurvaguni* sünonüümi, milleks on *mootorvagun*, nähtub, et hüperonüümiks ei saaks põhimõtteliselt olla *vedur^m*, kuna tekiks loogiline vastuolu „(*mootor*)*vagun* on teatud tüüpi *vedur*”.

Vagun sobib *vedurvaguni* hüperonüümiks ka juhul, kui mõista seda *vedava vagunina*. Samas ei tundu intuiitiivselt vastuoluline tekitada uus sünonüüm: *vagunvedur*. Funktsioon ning agregaat ise jääksid samaks. Tegemist oleks aga pigem *veduriga* (^m), mis sisaldab endas ka *vagunit*. Seega võiks *vagunveduri* hüperonüümiks olla *vedur*. Sünonüümiks aga jääks jätkuvalt *mootorvagun*. *Mootorvedur* oleks sobimatu, kuna *veduri* meronüümiks on *mootor*. Seega sõna *mootorvedur* sisaldaks üleliigset informatsiooni.

Erinevalt *vagun* – *rongi* ning *vedur* – *rongi* vahekorra on *tramm* – *kiirtramm* omavahel ühenduses hüperonüümia-hüponüümia suhtega.

3.2. Maismaatranspordivahendid

sõiduk

auto

elektriauto

diiselauto

gaasiauto

puugaasiauto

bensiinauto

veoauto (=veok)

sadulauto

furgoonauto (=kongiauto)

kastiauto

madelauto

kallurauto (= isekallutaja)

tsisternauto (= paakauto)

piimaauto

konteineriauto

metsaveoauto

postiauto

leivaauto

surnuauto (= matuseauto)

autosuvila

maastikuauto (=maastur, =džiip)

sportveok (=sportveoauto)

raskeveok
rekka (=kaugsõiduveoauto,
=kaugsõiduveok)

sõiduauto

maastikuauto (=maastur, =džiip)
pikapauto (=pikap)
pereauto
mahtuniversaal

operatiivauto
politseiauto
kiirabiauto
reanimobiil
tuletõrjeauto

(soomusauto)

kraanaauto (= autokraana)
autotõstuk (= tõstukauto)

sportauto
kartauto
vormelauto
ralliauto
sportveoauto

tänavapuhastusauto
limusiin (=luksusauto =tõldauto)

takso
kaubatakso
marsruuttakso

pagiauto

autobuss (=buss)
trollibuss (= troll)
mikrobuss
autolavka (=kauplusauto)

soomuk (=soomussõiduk)
tank
soomusbuldooser
soomusauto

segway

mootorratas

tänavasõidumootorratas
chopper
trike
bike

krossimootorratas
ATV

moped

sääreväristaja (=võrr)
motoroller

ringrajamootorratas
bike

teerull
traktor

kartulikombain
teraviljakombain

ekskavaator
lumekoristusmasin

Analoogselt *rongile* on ka *autod* jaotatud kõigepealt kütusetüübi järgi, kuna saab mugavalt moodustada hüponüümia-hüperonüümia suhteid. Näiteks *puugaasiauto* on teatud tüüpi *auto*. Edasi toimus jaotus *veo-* ja *sõiduautodeks*, kusjuures esimeste puhul ei ole oluline mitte n-õ seadusega defineeritud veoauto kui C-kategooria sõiduk, vaid aluseks on võetud pigem auto potentsiaalse vedaja funktsiooni, seetähendab et sõiduk on loodud peale reisijate ka millegi muu vedamiseks. Seda eelkõige tõiga tõttu, et mitte ükski *veoauto* hüponüümidest ei ole C-kategooria veokina klassifitseeruv. Näiteks *metsaveoauto* ei tähenda automaatselt metsaveoks kohandatud suurt *raskeveokit*, mida igapäevases liikluses ollakse harjunud kohtama. Antud transpordivahendi nimes ei kajastu gabariidid ega mass mitte mingil moel. Sama lugu on näiteks ka *paakauto* või *kastiautoga*. Nime järgi on tegemist lihtsalt kas vedeliku või tahke aine veoks kohandatud sõidukiga, ei midagi enam.

Alates *tsisternauto* hüponüümist *piimaautost* on kategoriseerimine toimunud veetava ainese järgi.

Jõudes *maastikuauto* toimub senisest rütmist pisuke kõrvalekalle. Nimelt on võimalik minna kahte rada pidi.

Esimese puhul neist võime võtta hüperonüümiks *veoauto* kui C-kategooria sõiduki. Sel puhul võib olla tegemist lihtsalt ühega paljudest selle kategooria sõidukitest, mis lisaks kõigele on kohaldatud maastikul liikumiseks.

Kui aga lähtume oma esimesest definitsioonist, *veoauto* kui midagi peale reisijate vedav auto, siis selgub, et *maastikuauto* näol võib olla lisakategooriaga. See tähendab, et tegu võib olla nii-öelda vahelüluga *veoauto* ja näiteks *madelauto* (= liikumatu kastiga auto) vahel:

madelauto @→ *maastikuauto* @→ *veoauto* @→ *auto*

Olukorra üks lahendusi, tõsi, mitte võib-olla kõige praktilisem, on võtta senine alajaotuste süsteem ning seda veelkord rakendada, lisades sinna juurde uue kategooriana *maastikuauto*:

veoauto (=veok)
 maastikuauto (=maastur, =džiip)
 sadulauto
 furgoonauto (=kongiauto)
 kastiauto
 madelauto
 kallurauto = isekallutaja
 tsisternauto = paakauto

 piimaauto
 konteineriauto
 metsaveoauto
 postiauto
 leivaauto
 surnuauto = matuseauto

raskeveok

Seega tekib näiteks järgmine hüponüümia-hüperonüümia seos ning seda juba lisaks eelpool toodud seoste ahelale:

$$\textit{kastiauto} @ \rightarrow \textit{maastikuauto} @ \rightarrow \textit{veoauto} @ \rightarrow \textit{auto}$$

Lisaks on *maastikuauto* näol tegemist liikuriga, mis kuulub nii *veoautode* kui ka *sõiduautode* kategooriasse. Seega peaks eelnenud teguviisi järgides korraldama dubleeriva hüponüümia ka seal.

Kokkuvõttes tekiks ahel:

$$\textit{kastiauto} @ \rightarrow \textit{maastikuauto} @ \rightarrow \textit{veoauto} \vee \textit{sõiduauto} @ \rightarrow \textit{auto}$$

Tundub, et ainsad, mis klassifitseeruvad üks-üheselt (ka) C-kategooria sõidukite alla, on *raskeveok* ning *rekka*. Esimese puhul ei teki ambivalentsust, kuna *veoki* ees asetsev *raske-* välistab otseselt võimaluse, et tegu võib olla ka millegi muu vedamiseks kohandatud sõiduautoga. *Rekka* näol on tegemist soome keelest kõnekeelde imbunud laensõnaga, mis tähendab kaugsõiduks kohandatud *raskeveokit*.

Siiani olen analüüsis lähtunud puhtalt nimest endast. Ei saa aga mööda vaadata faktist, et pilt, mis inimesele kangastub, kui mainida näiteks *metsaveokit*, on üpris kindlapiiriline. Lähtuvalt igapäevakogemusest on, julgen väita, suurel osal inimestel esmaseks terenduseks midagi taolist: „suuregabariidiline metsaveoks kohandatud raskeveok”. Metsaveoks kohandatud *sõiduauto* on inimese jaoks normist hälbiv, kuigi masina nimest lähtuvalt täiesti korrektne.

Leivaauto puhul jagunevad inimesed tõenäoliselt kahte leeri. Ühtede jaoks omab *leivaauto* tähendust kui ükskõik milline leibu vedav auto, samas kui teistele meenub ehk nõukogude perioodi lõpul kasutuses olevad Tartus kokkupandud hallid furgoonveokid, mida kasutati pagaritoodete transpordiks.

Pikapauto (= kastiga *sõiduauto*) puhul tekib vastuolu, kui lähtuda senisest eelistatavast *veoauto* definitsioonist (*veoauto* kui peale reisijate veel millegi muu vedamiseks kohandatud *auto*), kuna nagu definitsioon määrab, on tegu *sõiduauto*, st B-kategooria sõidukiga, mis ühtib ka senise *veoauto* eelistatuma definitsiooniga.

Probleemid, mis seostuvad *maastikuautoga* või *operatiivautodega*, on teisest puust, kuna *pikapauto* on üheaegselt nii üks kui ka teine (&), mitte aga kas üks või teine (V).

Seetõttu jääb üle kaks varianti. Esimese variandina võiks jätta *pikapauto sõiduautode* nimistusse, lähtuvalt definitsioonist (nagu on tehtud ka loetelus).

Teise variandina pakun välja võimaluse tekitada hüponüümidega paralleelne moodustis:

```
auto
      pikapauto
    veoauto
    sõiduauto
```

Sellisel puhul on *auto* ning *veo-* ja *sõiduauto* omavahel hüponüümia-suhtes. *Pikapauto* näol on tegu eraldiseisva üksusega, mis on *autoga* seotud hüponüümia kaudu, *veo-* ja *sõiduautoga* aga teise seose kaudu, mis väljendab funktsiooni. Võiks öelda, et *pikapauto* koosneb *veoautost* ja *sõiduautost*, kuigi peab tõdema, et tegu ei ole osa-terviku suhtega, sest lähtutud on pigem funktsioonist kui kooslusest. See tähendab *veo-* ja *sõiduauto* ei ole füüsilises plaanis *pikapi* osad, vaid *pikapis* on ühendatud nende kahe funktsionaalsed küljed. Kuna taoline seotus on oma olemuselt ebaselge, siis sobiks antud suhet klassifitseerida segaseks suhteks (*fuzzynym*).

Kui rääkida paari sõnaga grupist *operatiivauto*, siis tuleb tõdeda, et problemaatilised punktid on sarnased *maastikuautoga*. Mõlemal juhul kuuluvad hüponüümide alla kas *veo-* või *sõiduautod*. Erinevus seisneb selles, et *operatiivauto* puhul on rõhutatud masina n-õ operatiivsust, samal ajal mitte välistades tema kohandatust maastikul liikumiseks, mis tähendab, et saaks koostada valemi:

```
auto
    elektriauto
    diiselauto
    bensiinauto
    puugaasiauto
    gaasiauto
      sõiduauto V veoauto
        =maastikuauto V ≠maastikuauto
          operatiivauto
```

Probleem, mis taolise jaotusega tekib, on tingitud *sõidu-* ja *veoauto* hüponüümidest.

Kui paigutada sõnad nagu *mahtuniversaal* ja *tsisternauto* eelpoolkirjeldatud skeemis pärast *operatiivautot* (muutes *operatiivauto* sarnaselt *maastikuautoga* „=*operatiivauto* V *≠operatiivautoks*”), tundub süsteem esmapilgul töötavat. Raskus tekib aga mõnede teiste samasse tulpa kuuluvate hüponüümidega.

Nimelt kui võtta näiteks sõna *sõiduauto*, siis tema hüponüümiasse kuuluvat *pereautot* on küllalt raske ette kujutada *operatiivautona*. *Maastikuautoks* klassifitseerimine siinkohal ei sega. Samamoodi ka *veoauto* alla kuuluva *metsaveoauto* hüperonüümiks ei sobi *operatiivauto*.

Raskust ei lahendaks ka *veo-* ja *sõiduauto* hüponüümide paigutamine *operatiiv-* ja *maastikuauto* ette, kuna probleem on n-ö sümmeetriline. Ümberpaigutamine tekitaks lihtsalt olukorra „*pereauto* on teatud tüüpi *operatiivauto*” asemele „*operatiivauto* on teatud tüüpi *pereauto*”.

Paistab, et vähemalt üks probleemi lahendusi on detailne analüüs, mis välistaks sõnade nagu *pereauto* ja *metsaveoki* *operatiivautoks* tõlgendamise.

Kraanaauto ja *tõstukaauto* sünonüümideks olevad *autokraana* ning *autotõstuk* paistavad olevat puhtalt süntaktilist laadi sünonüümid, mil pole semantikaga suurt midagi pistmist. Peab aga ära märkima, et *autokraana* ja *autotõstuki* puhul tekib kahetimõistetavuse moment. Neid kaht on võimalik paralleelselt defineerida ka kui *tõstukit* või *kraanat*, mis on mõeldud *autode* tõstmiseks. *Kraana-* ja *tõstukaauto* on ühetimõistetavuse poolest eelistatumad. Igapäevakeeles aga on teises sõnade teises järjekorras kasutus üpris tavaline. Palju oleneb kontekstist ning sellest, mida konkreetsel puhul tahetakse rõhutada. Näiteks lauses, kus on oluline kahe tüübi eristamine: „Kas eelistate tornkraanasid või autokraanasid?” Selle lause puhul muutub lause mõistmise skeem keerukaks. Lauses püütakse rõhutada *kraana* eesliiteks olevaid sõnu ning kahetimõistetavustki ei teki, kuna on tajutav, et jutt käib kraanatüüpidest, mitte kraana funktsioonidest.

Autosuvila ja *haagissuvila* oleksid omavahel üpris lähedased sünonüümid, kui (nagu seda kõnekeeles väga tihti tehakse) kasutada mõlemaid auto järele haagitava suvila tähenduses (*autosuvila* kui *autole* lisatud *suvila*). Paraku tähendab *autosuvila* ka

komplekti – *furgoonautot*, mille *furgooni* on ehitatud elamu. Siinkohal peitub ehk lahendus igapäevakeeles esineva variandi eiramises ning sellest lähtuvalt terminoloogia kinnitamisest: *autosuvila* kui *autosse* ehitatud *suvila* ning *haagissuvila* kui *autole* järele haagitav *suvila*.

Võidusõiduga seotud autode ja mootorrattaste jaoks on loodud eraldi alagrupp. Kuna nad aga sisaldavad endas ka sõna –*auto*, siis kuuluvad nad ka vastavasse hüponüümia-seosesse.

Limusiini puhul leidub vähemalt kaks sünonüümi. Kuna tegemist on võõrsõnaga (pr. *limousine*), mis on eesti keelde mugandunud, siis võib nimetatud sünonüüme lugeda eestikeelseteks tõlkevasteteks. *Luksusauto* puhul tuleks silmas pidada, et iga keskmisest luksuslikum auto ei ole kohemaid *luksusauto*. Samas ei ole aga piiri sugugi kerge tõmmata. Tavaliselt võtavad defineerimisvaeva enda kanda autotootjad ise, kes nimetavad *luksusautodeks* kas mingisuguse autoseeria kõige rohkemate luksuslike omadustega isendid või juba algselt sihipäraselt ülimale mugavusastmele kohandatud sõidukid.

Veel kõljab *luksusauto* väga lähedaseks sünonüümiks *tõldauto*. Antud sõna on küllaltki vanamoeline ning ei ole tänapäeval laia kasutust leidnud, küll aga on ta ära märgitud *limusiini* definitsioonina „Võõrsõnade leksikoni” 1978. aasta väljaandes.

Huvitav on ka tõik, et ÕS 2006-s on *luksuse* sünonüümiks toodud *toredus*⁵.

Kuigi võib juba esmapilgul öelda, et tegemist on üpris kaugete sünonüümidega, võib korraldada suurema aimu saamiseks Cruse väljapakutud teste täissünonüümia leidmiseks (Cruse 1986:269).

Kontrollides lausepaare nagu

„Volli ostis endale *luksusauto*”

„Volli ostis endale *toreda auto*”

peame üpris kiiresti tõdema, et nende kahe sõna vahel sünonüümiat tavaarusaamade järgi ei ole. Ka *toreduse* asendamine *toretsevusega* ei vii sünonüümiat lähemale. Ehk tuleks luua uus sõna: *toreauto*?

⁵ <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=luksus&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

Enamgi veel, tuleb tunnistada, et sünonüümia jaoks vajalik semantiliste väljade mõningane kattumine leiab aset vaid siis, kui kasutada adjektiivi *tore* asemel vaid substantiivi *toredus*.

Samas on minumeelest ka järgmiste lausete puhul kattumine vaid väike.

„Väike tüdruk leidis muinasjutumaalt eest palju toredust”

„Väike tüdruk leidis muinasjutumaalt eest palju luksust”

Sõna *limusiin* analüüsimise lõpetuseks tunnen tarvidust mainida, et millegipärast on eesti keelde imbunud võõrsõna omandanud sünonüümia igasuguse *luksusauto* kohta, mis on iseenesest vale. Sõna tähendas algupäraselt hoopis pikendatud kerega luksusmasinat, millel on vähemalt kolm istmerida ja poolsein, mis eraldab salongi juhikabiinist (säärasest definitsioonist lähtutakse enamikus keeltes ka tänapäeval). Õnneks on tunda, et seoses pikendatud keredega autode kättesaadavuse paranemisega ning nende sagedase ilmumisega popkultuuris ja linnapildis, on ka eestikeelne vaste hakanud algupärandile taas lähenema. Seetõttu on jälle hakanud tekkima distinktsioon *luksusauto* ja *limusiini* vahel.

Kui rääkida sõnadest *kartuli-* ja *teraviljakombain*, võib kõigepealt tekkida kiusatus paisata nad sõna *kombain* hüponüümiasse, kuid pikemal järelemõtlemisel asi ei toimi, kuna *kombaini* tähendusväli on laiem kui puhtalt *maismaasõiduk*. Tegemist on lihtsalt masinaga, mis sooritab mitu järjestikust tööoperatsiooni⁶ ning fakt, et mõned kombainid, nagu näiteks nimekirjas olevad, on ka *maismaatranspordivahendid*, on kokkusattumuslik. Seega kuuluvad nii *teravilja-* kui ka *kartulikombain* otseselt *maismaatranspordivahendite* hüponüümia puusse.

Soomusauto näol on tegemist huvitava sõnaga, sest ta on võimeline kuuluma (sarnaselt *võidusõiduks mõeldud transpordivahendite* olukorrale) nii *autode*, *soomukite* kui ka isegi mõnel juhul *operatiivautode* sekka.

⁶ <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=kombain&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

Ainult *soomukite* hüponüümina oleks raskendatud tema definitsioon *autona*, kuna tekiks ahel

$$\textit{auto} @ \rightarrow \textit{soomuk} @ \rightarrow \textit{soomusauto}$$

Auto ja *soomuki* vahel aga sellesuunalist hüponüümiat võimalik teha ei ole, kuna *soomuk* ei ole tingimata teatud tüüpi *auto*, vaid ka, nagu hüponüümide loendist näha, *soomusbuldooser* või *tank*. *Soomuki* mõiste võib olla ennem *auto* hüperonüümiks.

Minnes nimelt ideega veelgi kaugemale, pakun välja, et kuna *soomuk* on sama mis *soomussõiduk* (tegelikult tundub esimene olevat lihtsalt teise lühendus), siis võib *soomuki* asetada positsioonile, kus tema otseseks hüperonüümiks on *sõiduk*:

$$\textit{sõiduk} @ \rightarrow =\textit{soomuk} \vee \neq \textit{soomuk} @ \rightarrow \textit{auto}$$

Nii *segway* kui ka *mootorrataste* rühma kuuluvate *chopperi*, *trike'i* ja *bike'i* puhul on tegemist muutmata kujul inglisekeelsest terminoloogiast pärit mõistetega, mida üritan siinkohal pisut valgustada.

Segway on elektrooniline kahe rattaline sõiduk, mis meenutab ehk pisut tõukeratast, kuid rattad asetsevad üksteise kõrval, kahel pool seismiseks mõeldud platvormi. Sõiduk säilitab tänu pardakompuutrile ja güroskoopanduritele püstiasendi igas olukorras. *Segwayd* on peamiselt kasutusel mitmel pool lennujaamades ja suuremates tehasekompleksides, kus liigutakse (tavaliselt) siseruumides pikki vahemaid.

Chopperiks (Am. ingl. *chop* = raiuma) kutsutakse suurekubatuurilise madalapöördelise mootori ning tihtipeale etteulatuva esihargiga mittesportlikku mootorratast. *Chopperi* musternäiteks on firma Harley Davidson toodang.

Trike (ingl. sõna *bike* + *tri-*) on kolmerattaline mootorratas.

Bike on kõrgepöördelise mootoriga maantee- ja tänavasõiduks mõeldud *sportmootorratas*, mille kerele on tihtipeale kinnitatud kondlid.

Küsimus seisneb nüüd selles, kas „riskida” mainitud sõnade eestistamisega. *Segway* puhul on tegu inglisekeelse homofooniga itaaliakeelsest sõnast *segue* (=järgnema). Niiet kui eestistada, oleks ehk kõige täpsem vaste *segvei*. Kuna aga antud

sõiduk Eestis väga levinud ei ole, pole minumeest ka sõna eestistuse järele erilist tarvidust.

Erinev lugu on aga *chopperi*, *trike'i* ja *bike'iga*. Kuna meie tänavapildis on antud sõidukid üpris sagedased esinejad, võib proovida tuua eesti keelde suuremate sünnivaludeta kolm uut sõna: vastavalt *tšopper*, *traik* ning *baik*. Kuigi suhtumine võõrkeelsete sõnade eesti keelde toomisesse on inimeseti erinev, leian ma, et nende kolme puhul ei juhtu suuremat halba, kuna asjaosaliste terminoloogias on antud nimetused igapäevaselt niikuinii tihedalt kasutusel. Seda enam, et sõna *džiip* on ÕS 2006 andmetel täiesti olemas⁷.

Üks üpris tavaline termin autohuviliste seas on ka *pagiauto* (ingl. *buggy*). Tegemist on üldjuhul tagamootoriga autoga, millel puudub kere. Juhti ümbritseb vaid torudest karkass. Antud agregaat kutsutakse tihti lühendatult ka *pagiks*, kuid kuna eesti keeles juba esineb sõna *pagi* (täheenduses „äkiline tuule- või sajuhoog”), tuleks ametlikumas olukorras lühendust vältida.

Sarnane situatsioon tekib ka *trollibussiga* (tõenäoliselt ingl. verbist *troll* = õngitsema, õngenööri/liiniga püüdma), kui jätta ära sõnaühendist *buss*. Tekib ambiguiteet *trollibussi* ja Skandinaavia folkloorist pärit olendite *trollide* vahel. Igapäevast suhtlussituatsiooni selline kahetimõistetavus loomulikult ei mõjuta.

Huvitav mõiste on *autolavka*. Meie keelekasutusse sissejuurdunud *kauplusauto* sünonüüm pärineb vene keelest (*автолавка*), kuid kaugemaleulatuvad etümoloogilised andmed mul kahjuks puuduvad. Seda aeglaselt väljasurevat nähtust on siiski endiselt nii mõneski Eestimaa paigas võimalik leida.

Semantilises plaanis tundub ta esmapilgul nimest lähtuvalt küll *autoga* seostuvat, kuid realselt on sageli tegemist *busside* valda kuuluvaga. Julgen väita, et *autolavkas* ei ole sõna *auto*- mitte *auto* otsene hüponüüm, vaid esimene pool sõnast *autobuss* (vene k. *автобус*). Kuid sügavamate etümoloogiliste andmete puudumisel jätan selle siinkohal siiski lahtiseks.

⁷ <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=d%C5%BEiip&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

3.3. Inimjõul liikuvad transpordivahendid

Sellesse alajaotusesse kuuluvad transpordivahendid on järgmised:

sõiduk

jalgratas
tandemjalgratas (=tandem)
tõukeratas

üherattaline
matkajalgratas
krossijalgratas
mägijalgratas
maanteejalgratas
velorikša

rikša
velorikša

(vints)

käsivints

Jalgratas on huvitav sõna. Kui ma isiklikult oleksin sõna leiutamisprotsessis osalenud (kujutledes, et niisugune asi on aset leidnud), oleksin esmalt pakkunud ehk pigem *väntratast* või midagi taolist. Igatahes on *jalgratta* näol tegemist taas *sõiduki* hüponüümiga. Võttes sõna aga osadeks, nähtub, et elemendil *jalg* ei ole *sõiduki* ega ka *transpordiga* erilist ühisosa. *Jalga* käsitletakse siinkohal, vastupidiselt tavaolukorrale, tema funktsioonist lähtudes, mitte niivõrd vormist. Pustejovsky kasutab taolise distinktsiooni väljendamiseks sõnapaari *formal and telic* (Pustejovsky 1991: 409-441 Miller 1998 kaudu), mida võib ehk tõlkida „formaalne ning eesmärgipärane”. Täheandab, *jalg* ei tähenda sõnaühendis *jalgratas* mitte *jalga* kui formaalset objekti, vaid tema funktsiooni jõuallikana.

Sõna *ratas* muutub tervikust lahutatult nii *sõiduki* kui ka *jalgratta* meronüümiks (nende kahe koostisosaks on *ratas*).

Tuleks mainida, et *jalgratta* puhul on levinud ka lühendatud kuju: *ratas*. Tegemist on süntaktilist laadi erinevusega ning semantilisest vaatenurgast võib-olla suuremat huvi ei paku. Kujutlegem aga olukorda, kus persoon sõidab *jalgrattal*, samal ajal veel üht (nt

jalgratta) *ratas*t käes hoides, ütleme et töökotta kummi parandama. Kõrvaltjalgija ütleb tõenäoliselt silmaga pilgutamata: „Ta sõidab rattaga.” Kuid kas peetakse silmas *jalgrata*st või näpuotsas hoitavat *ratas*t? Taolistes situatsioonides on kahetimõistetavus palju häirivam kui näiteks *trollibussi* ja *trolli* juhtumi puhul.

Tandemjalgratas, nagu ka ülejäänud *jalgratta* alla kuuluvad isendid, moodustab ühe liikme sõna hüponüümiast. Teistest eristab teda tõik, et tegu võib olla ühtlasi kõigi pärast *tandemit* nimetatud *jalgrata*ste hüperonüümiga. Sarnaselt eelpool esinenud samalaadsetele probleemidele võib lahendust otsida loogikavalemeist:

jalgratas @→ =*tandem* V ≠*tandem* @→ *matka-*, *krossi-*, *jne. jalgratas*

Kuna *tandemi* olemust spetsiifilisemalt klassifitseeritud ei ole, võime öelda, et lisaks *tandemile* võib antud masinavärk olla samaaegselt ka *krossi-* või mõni muu *ratas*.

Sarnane olukord kehtib ka *üherattalise* kohta, kui jätta kõrvale meie mällu kinnistunud pilt *üherattalise* väljanägemisest või üliinimlikud võimed, mis oleksid nõutavad *üherattalise velorikša* juhtimiseks.

Velorikša puhul tuleb kõne alla kahe hüperonüümi omamine. Tegemist on ühest küljest *jalgratta* hüponüümiasse kuuluva sõnaga, kuna tegu on tõepoolest, nagu nimigi ütleb, teatud tüüpi *jalgrattaga*. Ühtlasi on *jalgratas velorikša* meronüüm, sest esimene on viimase koostisosaks. Julgen väita, et kui *velorikšalt* eemaldada sellelt reisijatesalong/reisijaiste, jääb järele, ehk küll mitte traditsioonilisel kujul, siiski *jalgratas*.

Teisest küljest aga on *velorikša rikša* hüponüüm. Viimane aga ei kuulu *jalgratta* hüponüümiasse.

Käsivintsi näol on tegemist ainsaga kogu käesolevas grupis „Inimjõul liikuvad transpordivahendid”, mis ei kuulu *sõidukite* hüponüümiasse. Üheks võimaluseks on kirjutada *käsivintsi* välja antud grupis eraldiseisvana, mille puhul rakenduks ta hüperonüümideks grupivälised terminid. Teisel juhul, nagu olen tabelis ka teinud, võiks *vintsi* tuua *käsivintsi* hüperonüümiks. Ainus põhjus, mis sellele vastu räägib, on see, et *vintsi* ei kuulu otseselt *inimjõul liikuvate transpordivahendite* sekka, vaid on enamasti mingit teist jõuallikat kasutatav. Seepärast olen pannud ta siinkohal sulgudesse.

3.4 Vesitranspordivahendid

laev

aurulaev (=aurik)
allveelaev
 tuumaallveelaev
 diiselallveelaev

reisilaev
 kruiisilaev

kaubalaev
tiibur (=tiiburlaev)
lootsilaev (=loots)
purjelaev (=purjekas)
 kuunar

tanker (=tanklaev)
jäälõhkuja (=jäämurdja)
katamaraan
kalalaev
 (kala)traaler

praam
sõudelaev

paat

mootorpaat
 aurupaat

 kaater

sõudepaat (=aerupaat)
 süst
 kanuu
purjepaat

päästepaat

kummipaat

torpeedo

vesimootorratas (= (vesi)skuuter)
vesijalgratas

parv

päästeparv
jaht
pargas
lootsik
ujuvkraana

Veesõidukite esimese sõnaga *laev* seotud hüponüümide hulgas ilmneb mitmetasandilisi suhteid.

Näiteks sõna *aurik* omab võimet olla ühtlasi paljude samasse gruppi kuuluvate sõnade hüperonüümiks (nt. *reisilaev*, *kaubalaev*, *jäälõhkuja* jt.). Kõigi hüperonüümiks ta aga ei kõlba, kuna mitmete sel viisil tekkivate masinate eksistents on raskendatud (*allveeaurik*, *purjeaurik*). Sarnane olukord ilmneb ka *purjelaeva* puhul. Võib lugeda sellesse oletatavasse hüponüümiasse näiteks *tankeri* ja *kalalaeva*, ent ei kõlba *jäälõhkuja* ning *allveelaev*. Liikudes järgmisele tasandile leiame eest *reisi-* ja *kaubalaeva*, mis omakorda võib olla hüperonüümiks *purjekale*, *allveelaevale*, *katamaraanile*, *tiiburile* ja *praamile*. Nimekirjast jääksid välja *jäälõhkuja* ja *loots*.

Samas võib luua ka vastassuunalise süsteemi, tuues *reisi-* ja *kaubalaeva* hüponüümi seisusesse ning tõsta hüperonüümiks jälle kord *purjeka*. Tekib seos, kus *kaubalaev* on (parem: võib olla) on teatud tüüpi *purjelaev*, nagu seda võivad olla ka *kalalaev* ja *katamaraan*.

Veelgi edasi liikudes saaks omistada hüperonüümi staatuse sõnale *praam*, mille alla võiksid kuuluda näiteks *aurik*, *lootsilaev* ja *kalalaev*.

Niisiis võib antud alajaotustest leida mitmeid suhestumisi, mis omavahel põimudes moodustavad keerukaid konstruktsioone.

Sõna *paat* hüponüümias esinejad jagunevad jõuallika, funktsiooni ja materjali järgi.

Jõuallika puhul on esimeseks ettejuhtuvaks hüperonüümiks *mootorpaat*. Antud sõnähendis moodustab sõna *mootor* tegelikult *mootorpaadi* meronüümi, st. *mootor* on osa *mootorpaadist*, nagu seda on ka *paat*. Sarnane olukord ilmneb *purjepaadi* puhul.

Sõudepaat ühendab endas verbi ja substantiivi. Kuigi jõuallikaks olevat inimjõudu ei mainita otseselt, on tegemist igapäevaste olukordade tõttu juurdunud arusaamaga. Seda hoolimata tõigast, et sõuda on põhimõtteliselt võimalik ka *mootori* abil.

Huviäratavateks sõnadeks on minumeelest *vesimootorratas* ja *vesijalgratas*.

Vesimootorratta puhul on sarnasus ilmne ning seetõttu ka etümoloogia aimatav. *Vesimootorrattal* on *lenkstangid*, istepositsioon on sarnane *mootorratta* omale ning ka jõuallikaks on *mootor*. *Vesijalgratta* puhul on sõna päritolu seotud väntamisega, mis on sarnaselt *jalgrattale* vajalik ka *vesijalgratta* edasiliikumiseks. Peaks märkima, et tihtipeale on seda aparati kutsutud ka *vesirattaks*, mis tundub esmapilgul olevat ebakorrektna, kuna *vesiratas* tähendab eelkõige labadega *ratast*, mis eksisteerib näiteks vesiveskites voolava vee energia kasutamiseks. Küll aga võib *vesiratast* lugeda *vesijalgratta* meronüümiks, sest *vesiratas* on tihtipeale kasutuses sõiduki sõudemehhanismina.

Sõna *vesiratas* (*vesijalgratta* tähenduses) päritolu aluseks on tõenäoliselt sarnasus *jalgratta* ning tema lühendatud vormi *rattaga*, kuna ka *ratas* on sarnaselt *vesirattale* viimaseks lüliks jõuülekanneahelas. Seega kui lähtuda viimatiesitatud sarnasusest, võiks ehk kuulutada *vesiratta vesijalgratta* lühendina sobivaks, ehkki mittesoovitavaks.

3.5 Lennutranspordivahendid

kosmoselaev

(kosmose) süstik

satelliit

rakett

tiibrakett

deltaplaan (=lohelennuk)

mootordeltaplaan (=mootorlohelennuk)

lennuk (=aeroplaan)

purilennuk

propellerlennuk

reaktiivlennuk

transpordilennuk

sportlennuk

sõjalennuk

hävitaja (=hävituslennuk)

pommitaja (=pommituslennuk)

reisilennuk

helikopter

kuumaõhupall

tsepeliin (=õhulaev)

langevari

Alustan käesolevat peatükki mõistega *kosmoselaev*. *Kosmoselaeva* puhul peaks olema tegemist otsetõlkega venekeelsest vastest *космический корабль*. Lisaks ilusale kõlale peidab see sõna endas ka poeetilisemat külge. Nimelt pakuksin *kosmoselaeva* sõnaühendi teiseks pooleks oleva *laeva* kasutuselevõtu põhjenduseks kosmoseavarustes ja avamerel seilamise mõningase sarnasuse. Muud ühisjooned *laevaga* praktiliselt puuduvad. Ainsaks ühendavaks lüliks paistab olevat avarustes liikumine.

Kui tahta paigutada sõna kuskile semantiliste suhete hierarhiasse, on tegu küllaltki keerulise ülesandega. Tegemist ei ole *laevaga* füüsilises plaanis, vaid ainult lingvistilises. Seetähendab jääb ära võimalus paigutada teda *laeva* hüponüümiasse, kuna tegemist ei ole teatud tüüpi *laevaga*. Teisalt ei kuulu ta ka *lennuki* alla, kuna maailmaruumis kulgemist ei saa nimetada lendamiseks (lennumasinate alla on ta paigutatud, kuna maa atmosfääri piires toimub tema liikumine siiski lennates, põhifunktsioonilt on aga tegu kosmoseliikuriga).

Sünonüümia *kosmosesüstikuga* on samamoodi vaid tilluke, kuna *kosmosesüstik* ei ole mõeldud otseselt maailmaruumis kulgemiseks, vaid ainult maa orbiidil tiirlemiseks. Seega on viimasel suurem kattuvus enim *satelliidi* kui *kosmoselaevaga*.

Kokkuvõtvalt tuleb tõdeda, et hoolimata peibutavast sõnast *laev kosmoselaevas* ei saa me luua adekvaatset suhet nende kahe vahel, kuna võrdlusest tekkinud nimetus on vaid metafoorilise iseloomuga.

Sõna *rakett* seevastu omab huvitavat kahetist suhet ülejäänud kosmosesõidukitesse (ehk parem: kosmosekulguritesse). Nimelt võib ta olla ühest küljest nii *kosmoselaeva*, *kosmosesüstiku* kui ka *satelliidi* meronüümiks, sest nimetatud masinad omavad *rakette* kui nii-öeda *mootorit*, liikumapanijat. Teisalt võib *raketi* näol olla tegu ka iseseisva liikuriga (nt. tema hüponüümiasse kuuluv *tiibrakett*), mille puhul kaob eelpoolmainitud meronüümia-suhe.

Lennuki hüponüümiasse kuuluv *purilennuk* on minumeelest esteetiliselt pea sama nauditav, kui seda on *kosmoselaev*. Ning ka samavõrd huvipakkuv. *Puri* sõnas *purilennuk* on tõenäoliselt pärit ajast, mil esimesed tõusvaid õhuvoole kasutavad lennumasinad omasid suure tiivana funktsioneerivat kangatükki (*purje*), olles ühtlasi tänapäeva *deltaplaanide* eelkäijateks. See seletab ka *purilennuki* sünonüümiks oleva *lohelennuki* nime.

Propeller sõnas *propellerlennuk* omab osa suhet tervikusse. Viidatud ei ole *mootorile* (erinevalt *reaktiivlennukist*), vaid vedavale detailile.

Nii *propeller-* kui ka *reaktiivlennuk* võivad omada hüperonüümi staatust kõikide järgnevate *lennuki* hüponüümide üle. *Purilennuki* puhul tuleb teha mõned väljaarvamised (*sõjalennuk* koos oma hüponüümidega).

Langevarju puhul on sõna koostisse kuuluv *vari* minetanud oma algse funktsiooni ning säilitanud vaid oma vormi. *Vari* kui objekt millegi (eest) varjamiseks ei ole siinkohal enam täpne. *Langevari* on vari vaid oma kujult, oma olemuselt, kasutatakse seda aga langemiskiiruse pidurdamiseks.

3.6 Amfiibtranspordivahendid

hõljuk

amfiibauto (=ujuauto)

amfiibtank

vesilennuk (=amfiiblennuk)

Amfiibsete sõidukite puhul tekitab pisut küsimusi nende edasine kategoriseerimine. Masinate kahepaiksuse tõttu võiks esmareaktsioonina paigutada nad mõlemisse gruppi. Sel juhul kuuluks *amfiibauto* ühtlasi nii *maismaatranspordivahendite* kui ka *veetranspordivahendite* sekka. Samas arvan ma, et selline teguviis ei ole väga arukas, sest näiteks *amfiibauto* on *auto*, mis on kohandatud ka vees liikumiseks. Kuid tegu on sellegipoolest *autoga*. *Vesilennuk* on võimeline maanduma nii maismaal kui ka vees, kuid vormilt on ta ikkagi *lennuk*, mitte *laev* ega *paat*. Sellega oleks võimalik

veekogul sõita, kuid tegu ei oleks masina algupärase funktsiooniga, vaid lisandiga, boonusega, kui soovite.

Põgusat eraldikäsitlemist vajaks ehk sõna *hõljuk*. Antud sõiduvahend nõuaks ehk isegi omaette kategooriat, kuna liikumisviis ei ole ei sõitmine ega ka lendamine, vaid leviteerimine. *Hõljuki* puhul on ka eelpoolkäsitletud *amfiibtranspordivahenditega* võrreldes raskem kuulutada teda kas maismaa-, vee- või õhusõidukiks, kuna tegemist on liikuriga, mis on disainitud liikuma ühtviisi pädevalt ükskõik millisel stabiilsel pinnal. Kuna puudub kontakt maapinnaga, kvalifitseeruks ta mõnes mõttes ka õhusõidukiks.

Niisiis kui tuntakse vajadust antud aparati kuskile kategooriasse paigutada, soovitaksin luua üheliikmeline grupp „*hõljuksõidukid*”. Kuna aga sellist tungivat vajadust ma hetkel ei näe, jätaaksin hõljuki meelsasti *amfiibtranspordivahendite* nimistusse.

3.7 Veoloomad ja loomtranspordivahendid

vanker

vedruvanker

troska

tõld

postitõld

kaarik

hobune

hobueesel (= muul)

eesel

kaamel

jakk

põhjapõder

kelgukoer

koerarakend

Loomtranspordivahendite alla liigitatud *vanker, troska, tõld* ja *kaarik* omavad küll väga palju ühiseid jooni, kuid sellegipoolest arvan, et neid mingisugusesse sünonüümiastuhtesse paigutada oleks pisut ennatlik.

Vanker omab hüperonüümi staatust *vedruvankri* üle. *Vedru* sõnas *vedruvanker* võiks omakorda lugeda viimase meronüümiks, kuna agregadi koostises selline detail tõepoolest leidub.

Pisut võiks peatuda *veoloomadel* ning nende suhetel *loomtranspordivahenditega*.

Nimelt võiks teha jaotuse, kus selguks, millised loomad milliste sõidukitega kokku käiksid.

Kõigepealt tuleks välistada *kelgukoerte* seostamise millegi muuga peale *koerarakendi*. *Rakend koerarakendis* aga omakorda tähendab ette rakendatud loomi⁸. Seda, mille ette *koerad* rakendatud on, ei ole mainitud. Seega ei saa *koerarakendit* eriti edukalt käsitleda tervikliku sõidukina.

Koera koerarakendis võiks käsitleda meronüümina, kuna *koerarakend*, erinevalt näiteks *muularakendist*, ei ole enamikel juhtudel võimeline koosnema vaid ühest isendist.

Hobuse näol on tegu üllatavalt multifunktsionaalse loomaga. Teda võib seostada nii *vankri, troska, tõlla* kui *kaarikuga*. Enamgi veel, *hobuse* mõjupiirkond laieneb ka teistesse gruppidesse, nagu näiteks *lumel ja jääl kasutatavad transpordivahendid*, kus looma saab probleemideta seostada nii *kelgu, saani* kui ka *reega*.

3.8 Ulmelised transpordivahendid

teleportaal

ajamasin

Kuigi minuga tõenäoliselt ei nõustu paljud konspiratiivteoreetikud, arvan siiski, et antud masinaid ei ole veel leiutatud. Seetõttu on raske uurida nende seost transpordiga, minemata metafüüsilistele ning lingvistikaga väheseotud tasanditele.

⁸ <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=koerarakend&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

3.9 Tõstmisega seotud transpordivahendid

eskalaator (=liugtrepp)
liugtee

kraana
tornkraana
rippkraana
autokraana (=kraanaauto)
rööbaskraana
pöördkraana
ujuvkraana
sildkraana

tõstuk
elektritõstuk
pneumotõstuk
autotõstuk (=tõstukauto)
trosstõstuk
korvtõstuk
kaldtõstuk
püsttõstuk
lift
kaubalift
sõidulift
automaatlift
kiirlift

Eskalaatori ehk *liugtrepi* näol on tegemist masinaga, mis justkui sobiks ühtviisi hästi nii *trepi* kui ka *tõstuki* hüponüümiasse. Probleemetekitavaks asjaoluks on aga see, et *trepp* kuulub siin nimekirjas *transpordiga seotud ehitiste* gruppi. *Eskalaatorit* liigitaksin aga *transpordivahendite* sekka. *Eskalaator* on küll oma kujult *treppimeenutav*, kuid tegu on siiski masinaga, mis ei jaga *trepiga* ühiseid funktsioone.

Sõna *tõstuk* alajaotuse olen eelnevat joont järgides jaganud kõigepealt jõuallika järgi ning seejärel erinevateks tüüpideks. *Elektri-* ning *pneumotõstuk* on jällegi teineteistvälistavad.

Tõstukite alla paigutatud *lifti* hüponüümiasse kuuluvad *kauba-*, *automaat-* ja *kiirlift* jagavad omavahel edasist hierarhiavõimalust. Kuna *kaubalift* ja *reisilift* näitavad funktsiooni, *automaatlift* tüüpi ja *kiirlift* tavalisest kiiremat liikumist (siinkohal on tõepoolest tegemist suurema liikumiskiirusega), siis võib teha edasise hüponüümia võimalike *liftide* kohta, kasutades järgmist skeemi:

lift @→ =kiirlift V ≠kiirlift @→ =automaatlift V ≠automaatlift @→ kaubalift V sõidulift

3.10 Lükatavad-tõmmatavad transpordivahendid

käru

aiakäru
pakikäru

järeلكäru (=haagis)
haagissuvila
treiler (=raskeveohaagis)

kanderaam
ratastool
rikša

Sõna *käru* hüponüümideks olevad *aia-* ja *pakikäru* viitavad tõigale, et liikumapanevaks jõuks on siin inimene. See fakt ei sisaldu küll kuidagi nende nimedes, vaid baseerub igapäevastel vaatlusandmetel põhineval kogemusel. *Aiakäru* puhul on viidatud enamlevinud kasutuspiirkonnale, *pakikäru* aga täidab *pakkide* transpordi funktsiooni.

Ainus, mis viitab sõiduki olemasolule, ning seda jällegi puht praktilistest kogemustest lähtudes, on *järeلكäru*. Huvitaval kombel ei nimetata *järeلكäruks* aga inimese poolt veetavat *käru*.

3.11 Lumel ja jääl kasutatavad transpordivahendid

kelk

soome kelk (ka: soomekelk) (=tõukekelk)

mootorkelk

suusk (suusad)
lumelaud
uisud

saan
regi

Kelgu hüponüümideks olen valinud *soome kelgu* ja *mootorkelgu*.

Soome kelgu puhul on tegemist ammu kasutusel oleva sõnapaariga, mis vähemalt kõnekeeles on minu arvates kokku sulanud. Ühe sõnana kirjutatavat *soomekelku* ei olnud leida ei ÕS 2006-st ega ka eesti keele tesaurusest⁹. Sõna kasutusest kokkukirjutatult annab tunnistust vaid otsimootor Google¹⁰.

Soome kelgu puhul on *soome* näol tõenäoliselt tegemist varasemast etümoloogilisest arengust külge jäänud sõnaga, mis viitab ehk vaid päritolumaale. Transpordiga ei seostu see kuidagi.

Suuskade, *lumelaua* ja *uiskude* puhul tekib minu meelest küsimus, kas võib neid lugeda seotuks *transpordiga*. Tegemist on abivahenditega, mis aitavad kiiremini edasi liikuda ning on alternatiivid jalgsi liikumisele, kuid seos (inimese) transportimisega on, julgen väita, õhkõrn.

Üritame probleemi murda teise rakursi alt lähenedes. Kui me rakendame näiteks *suuskadel* seisva inimese ette teda vedava *koera*, oleks justkui tegu *transpordiga*. *Koer* kui jõuallikas ning *suusad* kui *sõiduk*, millel inimene seisab. Edasi, kui *suuskadel* sõidetakse alla mäest, siis on inimene n-ö *reisija*. Jõuallikaks on gravitatsioon. *Transpordivahendiks* võib lugeda *suuski*.

Ühesõnaga pakuksin välja ühe võib-olla pisut absurdelt ja labaselt koostatud väite. Nimelt kui inimene astub, so transpordib iseennast, ei ole tegu *transpordi* ega *transpordivahenditega*, olgu tal jalas *jalanõud*, *suusad* või *uisud*. Sel hetkel, kui inimene rakendab ennast või mõnd välist tegurit jõuallikana ning liikumine maapinna suhtes toimub mingil muul viisil kui seda on käimine, so kasutatakse mõnd muud liikumismoodust (nt. libisemine), on tegu *transpordiga*. Sealjuures on inimese jalas olevad *saapad*, *suusad* või *uisud* *transpordivahenditeks*.

Esitatud väide ei ole muidugi täiesti vettpidav, kuna ka sammumise puhul on tegevust võimaldavateks faktoriteks, seetähendab n-ö välisteks jõuallikateks gravitatsioon ja mingil määral ka inerts. Samas aitaks sammumise (sh jooksmise jne.) juurde raja

⁹ http://www.filosoft.ee/thes_et/thes.cgi?word=soomekelk, 06.06.07

¹⁰ <http://www.google.ee/search?hl=et&q=soomekelk&lr=>, 06.06.07

tõmbamine ehk pisut kaasa *transpordivahendite* defineerimisele (praktilises plaanis), ning sealhulgas *suuskade*, *uiskude* ja *lumelaua* ning ka mõnd sorti *kelkude* *transpordivahendite* hulka arvamisele.

3.12 Lintranspordivahendid

konveier

linttraktor

tank

buldooser

Konveieri peale mõeldes võiks öelda, et tegemist on sõnade *eskalaator* ning *liugtee* täissünonüümiale küllaltki lähedase sünonüümiga. Mõlemad on n-ö passiivsed (st. kogu masinavärk ei liigu koos liigutatavaga) ning kasutavad transportimiseks linti.

3.13 Transpordiga seotud muud tähendusväljad

Kuna siinkohal lõpeb transpordivahendite analüüs, tunnen vajadust öelda paar sõna transpordiga seotud tähendusväljade kohta. Nimelt on raske ignoreerida fakti, et transpordiga on seotud veel palju muid mõisteid, mis otseselt transpordivahendeid ei puududta, küll aga on olulised valdkonna võimalikult tervikliku analüüsi seisukohast. Seepärast olen pööranud järgnevalt tähelepanu transpordiga seotud ehitistele, personalile ning liikumisteedele.

Sidudes aga eelnenud transpordivahendite analüüsi kaugemate valdkondadega, keskendun kõigepealt transpordivahendite detailidele ning mootoritele.

3.13.1 Mootorid ja transpordivahendite detailid

mootor

- gaasimootor
- bensiinimootor
- diiselmootor
- elektrimootor
- reaktiivmootor
- aurumootor

- ottomootor
- rootormootor
- vankelmootor
- turbiinmootor
- (reaktiivmootor)
- kolbmootor

ratas

kere

tross

köis

lenkstang

pedaal

(sadul)

pakiraam

rakmed

sadul

aisad

propeller

tiib

puri

mast

aer

furgoon

(auto) kast

haagis (=järelkäru)

külgkorv

veosild

taksomeeter

Mootori näol on tegemist väga suure osa *transpordivahendite* meronüümiga. Iseenesest oleks huvitav valmistada liskaskeem, kus oleks välja toodud ja täiendavalt uuritud kõiki *transpordivahendeid*, kus meronüümiasse kuuluvad näiteks *mootor*, *ratas*, *kere* jne. Jällegi pean tõdema, et sellele teele oma sõrme andes võetakse terve käsi ning antud töö maht omandab jällegi väga suured mõõtmed.

Mootori hüponüümid on jaotatud kõigepealt kütusetüübi järgi. Seejärel on lähtunud tööpõhimõttest. Niisiis kuuluvad kütusetüübi järgi kategoriseeritud *mootorid* kõigepealt *mootori* hüponüümiasse. Neile järgnevad moodustavad omakorda kütusetüüpide grupi hüponüümia. Sarnaselt eelpool ettejuhtunud jaotustele, mis lähtusid kütusetüüpidest, on ka siin tegemist teineteist välistavate suhetega (ehk *mootor* @→ *diisel*- V *gaasi*-V *bensiini*- (jne.) *mootor* @→ *rootor*- V *vankel*- V *kolb*- (jne.) *mootor*).

Liikudes edasi, leiame eest kõigepealt *trossi* ja *köie*, mille loendis nimetamist annab seletada sellega, et vastavad moodustised on väga tihedalt *transportimise* ning *transpordivahenditega* seotud (vt eelpool *rippraudtee*).

Seejärel järgnevad üksteisele vastavalt *jalgratta*, *hobuveokite*, *lennumasinate*, *veesõidukite* ning *maantesõidukite* meronüümiasse kuulujad.

Esimeseks huvipakkuvamaks sõnaks tundub olevat *veosild*. Tegemist on detailiga, mis ühendab sillataolise moodustise abil vastavalt kas sõiduki esi- või tagarattaid omavahel. Algne sarnasus *sillaga* seletab ka sõna etümoloogiat. Tänapäeva *sõiduautodel* on taoline detail enamasti kadunud, rattad on kinnitatud *sõiduki* šassii külge. Nimetus on aga sellest hoolimata käibel, tähendades lihtsalt kas esi- või tagarattapaari.

3.13.2 *Transpordiga seotud ehitised*

Transpordivahenditest rääkides on raske üle või ümber pääseda nendega seotud *ehitistest*.

On mainimist väärt, et *ehitisi*, mis *transpordiga* seotud võivad olla, on raske piiritleda. Isegi, kui kasutada võimalikult kitsapiirilist *transpordi* definitsiooni, on küllaltki keeruline öelda, milline ehitis ei oleks *transpordiga* seotud. Kui ka muuta grupi nime „*Transpordivahenditega seotud ehitisteks*”, tekiks küsimus mõnede liikmete (nt. *redeli*)

sinna kuulumise kohta. Seetõttu valisin siia sõnad, mille puhul tundus olevat *transpordi* mõistega kõige suurem ja igapäevasem kattuvus.

jaam

jaamahoone

bussijaam

lennujaam

lennujuhtimiskeskus

metroojaam

raudteejaam

kaubajaam

reisijaam

teivasjaam (=pooljaam)

peatus

bussipeatus

trollipeatus

trammipeatus

taksopeatus

metsapeatus

sild

rippsild

kaarsild

vantsild

jalakäijate sild (=käigusild)

autosild

raudteesild

paadisild

viadukt

piletikassa

tunnel

parkla

allmaaparkla

taksopark

metroo

depoo

lennuväli

kosmodroom

angaar
parkimismaja
postkontor
garaaž
autoremonditöökoda
laohoone
terminal

redel
 tuletõrjeredel

 kõisredel
 raudredel
 puitredel

trepp
 raudtrepp
 puittrepp
 malmtrepp
 kivitrepp
 betootrepp

 tuletõrjetrepp

sadam
 kai (=sadamasilid)

Jaamahoone puhul on tegemist sõnaga, mis võiks kuuluda *hoone* hüponüümiasse, kuid antud kontekstis on selle mõiste sissetoomine vaid segadusttekitav, kuna *hoone* iseseisvalt ei kuulu transpordiga seotud ehitiste hulka. Niisiis valisin teise tee: kuulutada *jaamahoone jaama* meronüümiks, kuna tegemist on (mitte küll iga) *jaama* ühe koostisosaga.

Järgnevate (kuni *kaubajaamani* [v-a]) ehitiste nimed iseloomustavad nende sõidukite tüüpe, mille liikluseks nad loodud on.

Lennujaama alla jääva *lennujuhtimiskeskuse* näol on tegeimst esimese meronüümiga. Huvitava olukorra tekitab aga ÕS 2006, mis pakub välja *lennujaama* definitsiooniks nii *õhuveondusettevõtet* kui ka selle *hoonet*¹¹. Mõtet arendades peaks vastav tõsiasi kehtima ka kõigi kõneall olevate *jaamade* kohta. Tähendab, *bussijaam*

¹¹ <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=lennujaam&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

tähendab ühtlasi ka *jaamahoonet*, *raudteejaam* *raudteejaamahoonet* jne. Antud väide viiks pea kõik *jaama* alla kuuluvad sõnad *jaamahoone* küllaltki lähedasse sünonüümiasse. See tähendab, et näiteks *bussijaam* on (*bussiliikluse* tarvis ehitatud) *jaamahoone*, mis ei ole minu subjektiivset arvamust pidi korrektne.

Kõne all olevate sõnade *jaamahoonega* samastamine muudab ka nende hüponüümia suhte *jaamaga* (*bussijaam* on teatud tüüpi jaam) meronüümiaks, sest kui *lennujaam* on *jaamahoone* sünonüüm ja *jaamahoone* on *jaama* üks osa (meronüüm), siis järelikult on ka *lennujaam* üks osa *jaamast*. Intuitsioonile tuginedes tundub siin olevat loogiline vastuolu (tervik ise ei saa olla ühtlasi osaks sellest samast tervikust).

Lause „Osta pilet raudteejaamast”, võib küll pragmaatikas tähendada *jaamahoonet*, kuid lingvistilisest aspektist uurides ei tähenda *jaamahoone* puudumine (ning konkreetse lause puhul näiteks ainult *kassa* olemasolu) veel *jaama* enda puudumist. Ühesõnaga võib igapäevases keelekasutuses *lennujaam* ja *lennujaamahoone* olla samastunud, kuid see ei anna veel võimalust tõmmata nende kahe vahele võrdusmärki.

Julgen väita, et *teivasjaama* sünonüüm *pooljaam* on täissünonüümiale üpris lähedal. Eraldivõetult ei oma *teivas* ning *pool* mitte mingisugust sarnasust, kuna üks osutab objektile, teine kvantiteedile. Koosvõetuna on aga tähendus sama. Kuna täissünonüümia mõiste on ehk liialt absoluutne, võib erinevusi otsida ka nende vahel. Sel juhul tekib sarnane olukord Cruse probleemiga kuulutada täissünonüümiaks *sofa* ja *settee* (Cruse 1986). Sarnaselt nende kahe ingliskeelse sõnaga tundub olevat *pooljaam* „elegantsema” varjundiga kui *teivasjaam*.

Peatus on tavaolukordades *jaamaga* üpris tihedalt seotud. Näiteks on *bussijaamades* mitmed *bussipeatused* (meronüümia). Ambiguiteet ilmneb siis, kui on vaja eristada kohta, mis on peatumiseks mõeldud (nt. *trollipeatus*) või *peatust*, mis on spontaanselt tekkinud peatumisel (nt. *metsapeatus*). Mõlemal juhul aga on tegemist *peatuse* hüponüümidega.

Sõna *sild* hüponüümias figureerivad *riip-*, *kaar-* ja *vantsild* esindavad erinevaid sillakonstruktsiooni tüüpe. Järgnevaid aga iseloomustab erinevatele *sõidukitele* orienteeritus (pluss *jalakäijad*). Kõikide sõna *sild* alla kuulujate kohta võib öelda, et tegemist on hüponüümidega. Kuid ka edasine liigendus on võimalik. On ju tõenäoline, et näiteks *autosild* on teatud tüüpi *riip-*, *kaar-* või *vantsild*. Seega on sõidukorienteeritud

sillanimede hüperonüümideks konstruktsioonitüüpidest lähtuvad. Siinkohal peaks koostama valemi, mis välistaks, et näiteks *raudteesild* oleks samaaegselt *kaarsild* ja *rippsild*. Samas pean tunnistama, et ma ei ole kursis vastava tehnilise terminoloogiaga. Mulle tundub nimelt, et nt. *rippsild* võib ühtlasi olla ka *vantsild*. Seepärast loobun siinkohal välistuste tegemisest.

Viadukti puhul on tegu ladina keelest tulnud nimetusega (*via*=(*liikumis*)*tee* ja *ductus*=*kanal*, *veetee*).

Sildade alla ei hõlmanud ma hetkel automehhaanikas tuntud autode veosildu (nt. esi- ja tagasild) ning laevadetailide hulka kuuluvat kaptenisilda, kuna need on mainitud grupis „*Mootorite ja transpordivahendite detailid*”.

Kui minna nüüd sõna *taksopark* juurde, siis ei saa tähele panemata jätta, et sõna *parkla* omab sõnaga *-park*, hoolimata sarnasusest kirjapildis ka teatavat semantilist ühisosa. *Parkla* on ÕS 2006 järgi defineeritud kui „sõidukite parkimise koht või ehitis”¹². Etümoloogiline päritolu viib meid tõenäoliselt verbi *parkima* juurde, mis omakorda, julgen väita, on pärit substantiivist *park* (ÕS 2006 järgi „sõidukite või masinate kogum ning nende seisu- ja remondipaik”¹³). Seda oletust toetab ka tõik, et *pargi* moodustavad *pargitud* sõidukid.

Sõnade *laohoone* ja *angaar* puhul võib tekkida kahtlusi nende seotusest *transpordiga*. Olen nende kaasamisel imelikul kombel lähtunud *ehitiste* igapäevastest praktikas rakenduvatest ülesannetest, mitte niivõrd lingvistilis-teoreetilisest vaatenurgast, vastupidiselt oma eelpoolasetsevatele teguviisidele. Eneseõigustuseks võin öelda, et vastupidise talitamise puhul ei pakuks nad käesoleva uurimustöö tarvis erilist huvi. *Laohoone* ja *angaar* oleksid lihtsalt hooned nagu paljud teisedki. Pragmaatikast lähtudes aga tähendab, et *laohoone* on tavaliselt mitte vaid objektide hoiustamise koht, vaid kauba transportimises tootmise ja turustamise oluline vahelüli (vahepeatus, kui soovite).

Angaari näol on tegu moodustisega, mida kasutatakse suurel osal juhtudest *transpordivahendite* majutuseks, valmistamiseks, remondiks, jne.

Redeli hüponüümiasse kuuluv tuletõrjeredel on huvitava iseloomuga seetõttu, et tema esimene pool, tuletõrje-, osutab justkui otseselt funktsioonile. Ometi on vastavat

¹² <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=parkla&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

¹³ <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=park&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

redelit väga raske tule tõrjumiseks kasutada (vrd. nt. *tuletõrje-* sõnas *tuletõrjeauto*). Seetõttu peab tõdema, et mingisuguses sõna arengu punktis on tekkinud mõiste *tuletõrje*-kahestumine. Kõne all olevas punktis lahkusid üksteisest *tuletõrje* kui *tule tõrjumine* ning *tuletõrje* kui protsess, mis seob endas peale *tõrjumise* veel evakuatsiooni, kolleteni pääsemiseks vajalikud lammutustööd (nt. *tuletõrjekirves*). See aga ongi olnud viljakaks pinnaseks mõistete nagu *tuletõrjeredel* ning *tuletõrjetrepp* tekkele.

Semantilisest küljest võib olla *tuletõrjeredel* ka järgnevate redelitüüpide hüperonüümiks. Siin aga toimub distinktsioon praktilise ja teoreetilise käsitluse vahel. Nimelt ei oleks teoreetiliselt midagi viga *tuletõrjeredeli* hüponüümiks oleval *puit-* või *köisredelil*. Praktikas aga ei tule selline asi kõne alla.

Sadam ja *kai* on omavahel osa-terviku suhtes. Iseenesest kuulub *kai* sünonüüm *sadamasild* ühtlasi ka *silla* hüponüümiasse.

3.13.3 Transpordi ja transpordivahenditega seotud personal

Nagu eelnevalt öeldud, on transpordi tähendusväli seotud ka inimestega. Nendega, kes oma ameti poolest transpordivahenditega tegelevad.

pöörmeseadja

vedurijuht (=rongijuht)

vagunisaatja

jaamakorraldaja

jaamaülem

liftisaatja (=liftipoiss)

pakikandja

reisija

postitöötaja

postiljon (=postimees, =kirjakandja)

kullerpost

kuller

tööline

transporditööline (=transporttööline, =laotööline)

kraanajuht
autojuht
 veoautojuht
 rekka juht (=kaugsõiduautojuht, =rekkamees (kõnek.))
 sõiduautojuht
trollijuht
taksojuht
bussijuht
trammijuht

meresõitja (=meremees)
 allveelaevnik
 kapten
 madrus
 pootsman
 tüürimees
 sõudja
 loots

rikšajuht (=rikšamees, =rikša)

dispetšer

tankist

traktorist

mootorrattur
jalgrattur

kutsar
voorimees
tõllassepp

autoremondilukksepp

langevarjur (= parašütist)
kosmonaut (= astronaut = taikonaut)
lennujuht
piloot (= lendur)
hävituslendur
pommituslendur
stjuardess
stjuuard

Pöõrmeseadja puhul on tegu ehk tänaseks juba väljasurnud ametiga, kuna kõik raudteel olevad pöörded on praeguseks enamikes riikides automatiseeritud. Küll aga eksisteerib sõna, olgugi, et ajaloo kirstu kuuluv.

Nii *veduri-* kui *rongijuhi* puhul on tegu ühe ja sama isikuga, ühe ja sama ametiga. Kuna, nagu eelpool mainitud sai, on *vedur rongi* meronüüm ning lisaks sellele muutub pisut *rongi* tähendus, kui *vedur* koosseisust eemaldada. Seetõttu võib ka *rongijuhi* tähendus pisut muunduda ning hakata seetõttu kaugenema *vedurijuhi* sünonüümiast. *Rongijuht* omandab tähenduse kui mingisuguse *rongis* liikuvate agregaatide või elusolendite juht. Eristumise suurendamiseks võiks kasutada täpsustusi (nt. *jakirongijuht*) ning ka lahkukirjutamist (*(n) rongi juht*).

Tegeledes edasi sõnade elementidekslahutamise ja järgmiseks maiuspalaks *vagunisaatja*. Kuna *vagunist* ja *rongist* on eelpool olnud põgusalt juttu, pööraksin tähelepanu sõnale *saatja*. Nimelt võib *saatmist* mõista vähemalt kaht moodi. Näitelauseks võiksime võtta

„Ema saatis lapse poodi”

Siinkohal on võimalus mõista *saatmist* kui tegevust, mis nõuab *saatjalt* vaid verbaalset imperatiivi (st. *saatmine=käsk/soovitus minna*, ka *postitamine*). Kui tegu on aga näiteks väikelapsega, kes ise poodi minna ei oska, on tegu teist liiki *saatmisega* (sünonüümiks ehk *eskortima*).

Vagunisaatjat võib aga kutsuda ka teatud mõttes *vaguni eskortijaks*.

Jätukuks viimatilahatule pakuksin järelroaks sõna *liftisaatja* (millel pisut halvakõlaline sünonüüm *liftipoiss*). Nimelt *liftisaatja* juhtumit uurides tuleb tõdeda, et olemas on mõlemat sorti *saatmise* funktsioonid. *Liftile* antakse nupu või kangi abil käsk minna, seega on *liftisaatja* justkui käsu andja, teisalt on ta ka üks *persoonidest*, kes lifti tema teekonnal ka saadab.

Postitõtaja puhul on tegu *postiljoni* hüperonüümiga. Viimase sünonüümidest on *postimehe* näol tänapäeva mittesobiva ajaloolise nimetusega, mis, rääkimata võrdõiguslaste leeris kära tekitamisega, sobib ka sünonüümina kirjeldamiseks vaid vähemust *postiljonide* tervikust (sarnane olukord on *meresõitja* sünonüümiasse kuuluva *meremehega*). Hoolimata kõigest tema hüponüümia *postitõtajaga* säilib. Heites pilgu ÕS 2006-te jääb silma, et eelistatavaks sõnaks on *postiljoni* asemel *kirjakandja*¹⁴. Kuigi

¹⁴ <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=postiljon&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

võib tegu olla püüdega võõrkeelsele eestikeelsele vastet leida, ei ole minumeest antud vaste sugugi adekvaatne. Loomulikult ei tegele *postiljon* vaid kirjade laialikandmisega, nagu *kirjakandja* nimest seda järeldada võiks. Ebapädeva vaste asemel võib äärmisel juhul püüda juurutada sõna *postikandja*, kuid *postiljonile kirjakandja* eelistamine ei ole lahenduseks.

Pisut huvipakkuvamaks tuleb tunnistada sõna *transporditööline*, sest selles sisaldub omakorda sõna *transport*. Iseenesest võiks antud ametinimetusest välja lugeda, et tegu on kõigi *transporti* puutuvate ametite hüperonüümiga. *Transporditööline* võib olla nii *postiljon* kui *kraanajuht*. Iseenesest ei oleks sellise hüperonüümi loomine vale, kuid kui vaadelda paralleelselt sõna igapäevakasutust, nähtub, et *transporditööliseks* peetakse eelisjärjekorras isikuid, kelle tööks on esemete kas käsitsi või *tõstukauto* abil ümberpaigutamine. Seega võiks üpris suure kattuvusega sünonüümina lisada *laotöölise* mõiste.

Jõudnud sõna *meresõitja* juurde, pean tunnistama, et tekitatud hüperonüüm ei ole kõige õnnestunud. Nimelt ei pea olema kõik hüponüümiasse kuuluvad seotud merel seilamisega. *Kapten* või *pootsman* võivad olla ka jõel või järvel sõitvatel alustel. Paraku olen jäänud parema lahenduse puudumisel *meresõitja* juurde, kuna näiteks *veekogulsõitja* näol oleks tegu sünteetilise sõnaga, mil ei oleks argimaailmaga midagi ühist.

Rikšajuhi üheks sünonüümiks pakutud *rikšamees* on erinevalt *posti-* ja *meremehest* pädevam, sest idamaades, kus rikšateenus kasutusel, ei ole naisrikšajuhte naljalt leida.

Rikšajuhi ÕS 2006 poolt pakutud teiseks sünonüümiks on *rikša*¹⁵. Taolise sünonüümia puhul on raske öelda, kas tegu on lihtsalt lühendusega algsest *rikšajuhist* ning kui nii, siis kas tegemist on vaid eesti keeles toimunuga või on sõna juht ärajätul globaalsemad mõõtmel. Igaljuhul ei ole tegu faktiga, nagu oleks *rikša* algsest tähendanud selle sõiduki juhti. *Rikša* etümoloogia ulatub jaapani keelde ning algupäraks võib lugeda sõna *džinrikša* (jp. *džin*=*mees*, *riki*=*jõud*, *ša*=*veoalus*)¹⁶, mida võiks ehk tõlkida kui inimjõul liikuvat (liigutatavat) sõidukit.

¹⁵ <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=rik%C5%A1a&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

¹⁶ <http://www.etymonline.com/index.php?search=rickschaw&searchmode=none>, 06.06.07

Tankisti puhul tuleb märkida sõna tähenduse kahesust. *Tankist*, mille osaliseks sünonüümiks võib lugeda *tankijuhti* (nimekirjas jäänud märkimata esiteks selle tehislikkuse pärast, teiseks tõsiasi tõttu, et tankis viibib korraga vähemalt kaks tankisti, kellest vaid üks tegeleb sõiduki juhtimisega), on seotud *transpordivahenditega* (kõigepealt *tankiga*, mis on seotud *lintranspordivahenditega* hüponüümia kaudu). *Tankisti* teiseks tähenduseks on *variisik*.

3.13.4 Liikumisteed

torujuhe

toru

juhe

elektrijuhe (=elektrikaabel, =elektriliin)

lennukoridor

tee

asfalttee

muldtee

kruusatee

kiirtee

ringtee

raudtee

liiprid (liiper)

rööpad (rööbas)

rippraudtee

trammitee

rada

ringrada

liftišaht

Sõna *torujuhe* puhul on huvitav, et ta paistab passivat ühtviisi hästi nii *toru* kui ka *juhtme* hüponüümiasse. Ka *toru* ise on oma enamlevinud funktsioonilt *juhe*. *Toru juhtme*

hüponüumiasse paigutamast takistab vaid tõik, et *toru* (kui õõnsat *varrast*) võib ette nähtud olla ka muudeks otstarveteks.

Sõna *tee* puhul olen valmistanud järjekordse hüponüumiasuhte, kusjuures esimesed kolm mainitud puudutavad pinnasematerjali. Seega võiksid need kolm olla omakorda *kiirtee* ja *ringtee* hüperonüümiks, kusjuures tegemist on järjekordselt üksteist välistavate tüüpidega (st. *ringtee* saab olla korraga kas teatud tüüpi *muld-*, *asfalt-* või *kruusatee*, mitte kunagi aga kaht korraga).

Kui vaadelda lähemalt sõna *kiirtee*, nähtub, et ÕS 2006 andmetel on tegemist *teega*, kus võib sõita kiiremini kui teistel *maanteedel*¹⁷. Isiklikult tundub, et tegemist on sarnase probleemiga, millega tuli silmitsi seista eesliite *kiir-* puhul, kui rääkisime *kiirrongidest* ja *kiirbussidest*. Nimelt *kiir-* ei pruugi sugugi tähendada suuremat kiirust füüsilises mõõtmes, vaid lihtsalt väiksemat ajakulu. ÕS 2006 definitsioonist lähtudes peaksid muutuma need Eesti *maanteed*, mil suveperioodiks tõstetakse tavalise 90 km/h asemel 110 km/h-ni samuti *kiirteedeks*.

Princetoni WordNet annab *kiirtee* (*highway*) sünonüümiks *main road*, mida võiks ehk tõlkida kui *põhitee* (*peatee* ei oleks siinkohal päris täpne), mille definitsiooniks on „*a major road for any form of motor transport*”¹⁸ ehk vabas vormis ümber pannes „*suur tee, mis on mõeldud ükskõik millise motoriseeritud transpordi tarvis*”. Kui vaadelda teisest allikast, internetis saadavat etümoloogiasõnastikku Etymonline, saame definitsiooniks „*main road from one town to another*”¹⁹ ehk „*põhitee, mis viib ühest linnast teise*”. Vaadates planeeritavat Tallinn-Tartu *kiirteed*, tundub selline definitsioon sobivat. Seega on asi *teest*, millel võib tavalisest kiiremini sõita, kaugel.

Eelpoolilmnenud definitsioonimuutus aga ei välista, et *kiirtee* pinnasematerjaliks võiks olla ka *muld* või *kruus*. Jääb üle vaid käsi laiutades tõdeda, et kuskil geograafilises punktis Maal võib olla kaht linna ühendav *kruusatee*, mida nimetatakse *kiirteeks*, ning selles ei oleks siintoodud definitsioonidest lähtuvalt midagi ebatavalist.

¹⁷ <http://www.eki.ee/dict/qs2006/index.cgi?Q=kiirtee&F=M&O=0&E=0>, 06.06.07

¹⁸ <http://wordnet.princeton.edu/perl/webwn?s=highway&o2=&o0=1&o7=&o5=&o1=1&o6=&o4=&o3=&h=>, 06.06.07

¹⁹ <http://www.etymonline.com/index.php?search=highway&searchmode=none>, 06.06.07

Sõna *raudtee* kuulub *tee* hüponüümiasse. Tema alla kuuluvad *rööpad* ja *liiprid* on *raudtee* meronüümideks. Neile järgnevad *rippraudtee* ja *trammitee* kuuluvad *raudtee* hüponüümiasse.

Põhjused, miks viimased kaks hüponüümiasse kuuluvad, on erinevad. *Rippraudtee* omab *raudteega* vaid *lingvistilist* seost. See sõna ei ole holonüümiks *rööbastele* ja *liipritele*, kuna kulgemine toimub mööda *trossi*. Muud praktilist seost *raudteega* põhimõtteliselt ei ole.

Trammitee seevastu omab *lingvistilises* plaanis *raudteega* vähe ühist. Pragmaatikas on tegemist otsese *raudtee* hüponüümiga.

Rada puhul on kiusatus kuulutada sõna *tee* sünonüümiks. Üheks takistuseks aga on sõnaühend *teerada*. Kas tegemist on lihtsalt imelikul kombel üht ja sama nähtust väljendavate sõnade kokkukleepumisega (nagu seda oleks *kaupluspood*) või on *tee* hoopis jäänuk algupärandist *teerada*? Vastust neile küsimustele ei ole ma siinkohal suuteline andma, kuna taoliste probleemide lahkamine kasvataks käesoleva töö mahtu tunduvalt.

4. Analüüsi tulemused

Käesolevas bakalaureusetöös, kus on tegeletud transpordi ja transpordivahendite mõistete analüüsimisega, selgub, et väga paljudel igapäevaselt kasutatavatel sõnadel on meie jaoks kinnistunud vorm. Näiteks on paljude inimeste teadvuses *piimaauto* jaoks olemas kindel kuju, mis on tingitud nende isiklikust kogemusest. Inimesed on omastanud sellele mõistele kindlad atribuudid (suur, tsisterniga jne), samas kui lingvistiliselt ei mängi need atribuudid niivõrd suurt rolli, sest *piimaauto* nimi iseenesest ütleb, et tegu on vaid *autoga*, mis veab *piima*. Suurus ja tsisterni olemasolu ei oma siinkohal tähtsust. Seega ei ole väga paljude inimeste kogemus määravaks ning ei saa välistada, et mõnel pool on *piimaautot* kogetud hoopis teiste atribuutidega. Pealtnäha väheoluline nüanss mängib semantikas juba tähtsamat rolli, kuna *tsisterni* olemasolu määrab, kas *piimaauto* saab paigutada *paakautode* hüponüümiasse.

Samuti on mõned üksikud igapäevaselt tarvitavad nimetused on seotud teiste sõnadega vaid oma segasevõitu etümoloogia tõttu. Liitsõnades nagu näiteks *kõisraudtee* on seos *raudteega* vaid keeleline. Semantilist seost nende kahe vahel on küllalt keerukas leida. Rakendades substantiivide sidumiseks mõeldud semantilisi suhteid (hüponüümia, meronüümia, sünonüümia), selgub, et seost peale sõna *raudtee* ei ole.

Huvitavaks nähteks on ka sõnade mitmetimõistetavus, mis võib tekkida näiteks sõna *benziinauto* puhul. Kas tegu on bensiinil töötava või bensiini vedava autoga? Jällegi tekitab küsimuse lahendamatajätmine segaduse mitte ainult reaalses situatsioonides, vaid ka semantikas, kuna sellest sõltub, kas lugeda *benziinautot* *veoauto* hüponüümiks või hüperonüümiks.

Niisiis on eelnenud analüüs toonud päevavalgele mitmeid nähtusi, mis esmapilgul paistavad vähetähtsad, kuid lähemal keeleteaduslikul vaatlusel mängivad sõnade omavahelistes seostes olulist rolli.

5. Töö käigus kerkinud probleemid

Kuna käesolevas töös on tegeletud põhiliselt substantiividega, on uurijal detailse kategoriseerimise püüdlustest hoolimata käed suhteliselt seotud. Jääb mõne konkreetse sõna puhul üle vaid konstateerida, kas tegu on hüponüümia või meronüümiaga (kuna antonüümiat selles materjalis ei esinenud). Taoline variantide vähesus teeb mõiste sügavama defineerimise tõeliselt komplitseerituks, kui isegi mitte võimatuks. Ilmneb mitmeid olukordi, kus intuitsioonist lähtudes võib öelda, et sõnade vahel eksisteerib tugev seos. Ometi ei ole seda lingvistilisteoreetilistele andmetele tuginedes võimalik luua. Üheks võimaluseks on kuulutada see nõ hāgusaks seoseks (ingl.k. *fuzzynym*), mis aga probleemi ei lahenda. Pigem on sel puhul tegu lihtsalt probleemi olemasolu tõdemisega.

Üks taoline raskus ilmnes peatükis 3.2 käsitletud sõna *pikapauto* puhul. Nimelt kui tahta suhestada *pikapauto veo-* ja *sõiduautoga*, siis ei kehti siinpuhul ükski kahest n-ö standardsuhtest. *Pikapauto* on seotud *veo-* ning *sõiduautoga* funktsiooni kaudu, st *pikap* ei koosne otseselt neist kahest, vaid omab mõlemi funktsionaalseid külgi.

Lähim, mis probleemi lahenduseks võiks pakkuda, on suhe, mis WordNetis omab nimetust *involve*, kuid tegu saab olla vaid verbi ja nimisõna vahel oleva seotusega.

Teiseks problemaatiliseks kohaks on sõnade nagu *tankist* ja *postiljon* seotus vastavalt *tanki* ja *postiga*. Võõra päritoluga sõnad ei ole kuidagi mero- või hüponüümia kaudu vastavate objektidega (*posti* puhul on tegu instantsiga, mida võib käsitleda abstraktse objektina). Nende sõnade sünonüümiasse kuuluvate *tankijuhi* ja *kirjakandja* puhul on nime teine pool tuletatud verbist, mis viib meid omakorda lähemale eelpoolmainitud suhtele *involve*, kuid korrektne definitsioon sedasorti suhte kohta tundub puuduvat.

6. Kokkuvõte

Reeglina on valdkonnad, millega igapäevaselt tihemini kokku puututakse laiad ning paljuhõlmavad. Seda enam ei pääse me mööda nende uurimisest, kui soovime liikuda kitsamate terminite juurde, kuna sel juhul jääks moodustamata baasmõistete vundament, millele erialaspetsiifika seinu ehitada.

Transpordi ja *transpordivahendite* näol on tegemist ühega neist vundamentvaldkondadest. Niisiis olen eelnenud lehekülgedel püüdnud anda adekvaatse ülevaate viimatimainitud vallas valitsevatest semantilistest suhetest.

Kuigi arvan, et kogutud materjal peaks katma suurema osa põhilistest argisituatsioonis ettesattuvatest transpordi ja transpordivahenditega seotud mõistetest, tuleks siiski mainida, et käesolevas bakalaureusetöös analüüsitud mõistete nimekirja ei maksa mitte mingil juhul käsitleda lõplikuna, isegi transporti puudutavate baasmõistete suhtes. Ei saa välistada, et hoolimata pooletuhandest sõnast nimistus, on mõni oluline mõistetekogum kahe silma vahele jäänud. Suures osas seab analüüsitud sõnade nimekirja lisamisele piirangud ka transpordi ja eriti transpordivahendite definitsioon, millega seotud probleeme käsitlesin peatükis 1.2.

Siinkohal sooviksin edasi anda siirad tänusõnad oma juhendaja Heili Oravale, Georg Brinkmannile ning Marit Mihkleppile kannatliku meelega, kuldaväärt mõtete ning abistava käe eest. Samuti kõigile, kes leidsid aega minu küsimustele vastamise tarvis.

Viidatud kirjandus

Cruse, D. A. „Lexical Semantics”. Cambridge University Press 1986

Kleis, R, Silvet, J, Väari, E „Võõrsõnade leksikon”. „Valgus” 1978

Miller, George A. „Nouns in WordNet” kogumikus „WordNet, an electronic lexical database”, toimetaja Christiane Fellbaum, MIT Press, 1998

Orav, Heili „Isiksuseomaduste sõnavara semantika eesti keeles”. Tartu Ülikooli Kirjastus 2006

Orav, Heili „Eesti keele direktiivverbide semantilise välja struktuur tesaurusena”. Magistritöö üldkeeleteaduse alal, 1998

Pustejovsky, J. „The Generative Lexicon”, „Computational Linguistics” nr.17, 1991

Silvet, Johannes „Inglise-eesti sõnaraamat”, kaheksas trükk, „Valgus” 1998, I köide

Õim, Haldur „Eesti keele mentaalse maailmapildi allikaid ja piirjooni. Pühendusteos Huno Rätsepale” Tartu Ülikooli Kirjastus 1997

Lisa 1. Töös kasutatud keelematerjal

(auto) kast
(kala)traaler
(kosmose) süstik
aer
aiakäru
aisad
ajamasin
allmaaparkla
allveelaev
allveelaevnik
amfiibauto (=ujuauto)
amfiibtank
angaar
asfalttee
ATV
aurulaev (=aurik)
aurumootor
aurupaat
aururong
auruvedur
auto
autobuss (=buss)
autojuht
autokraana (=kraanaauto)
autolavka (=kauplusauto)
automaatlift
autoremondilukksepp
autoremonditöökoda
autorong
autosild
autosuvila
autotõstuk (= tõstukauto)
autotõstuk (=tõstukauto)
autovagun
bensiinauto
bensiinimootor
betoontrepp
bike
bike
buldooser
bussijaam
bussijuht
bussipeatus
chopper
deltaplaan (=lohelennuk)
depoo
diiselallveelaev
diiselauto

diiselmootor
diiselrong
diiselledur
dispetšer
eesel
ekskavaator
ekspressrong (=ekspress)
elektriauto
elektrijuhe (=elektrikaabel, =elektriliin)
elektrimootor
elektrirong
elektritõstuk
elektrivedur
eskalaator (=liugtrepp)
furgoon
furgoonauto (=kongiauto)
gaasiauto
gaasimootor
garaaž
haagis (=järelkäru)
haagissuvila
helikopter
hobueesel (= muul)
hobune
hõljuk
hävitaja (=hävituslennuk)
hävituslendur
hüdrotungraud (=hüdrauliline tungraud)
jaam
jaamahoone
jaamakorraldaja
jaamaülem
jaht
jakk
jalakäijate sild (=käigusild)
jalgratas
jalgrattur
juhe
järelkäru (=haagis)
jäälõhkuja (=jäämurdja)
kaamel
kaarik
kaarsild
kaater
kai (=sadamasild)
kalalaev
kaldtõstuk
kallurauto (= isekallutaja)
kanderaam
kanuu
kapten
kartauto

kartauto
kartulikombain
kastiauto
katamaraan
kaubajaam
kaubalaev
kaubalift
kaubarong
kaubatakso
kaubavagun
kelgukoer
kelk
kere
kiirabiauto
kiirlift
kiirrong
kiirtee
kiirtramm
kivitrepp
koerarakend
kolbmootor
konteineriauto
konteinervagun
konveier
korvtõstuk
kosmodroom
kosmonaut (= astronaut = taikonaut)
kosmoselaev
kraana
kraanaauto (= autokraana)
kraanajuht
krossijalgratas
krossimootorratas
kruiisilaev
kruusatee
kuller
kullerpost
kummipaad
kupeevagun
kutsar
kuumaõhupall
kuunar
käru
käsivints
kõis
kõisredel
külgkorv
külmutusvagun
kütuserong
laev
langevari
langevarjur (= parašütist)

laohoone
leivaauto
lenkstang
lennujaam
lennujuht
lennujuhtimiskeskus
lennuk (=aeroplaan)
lennukoridor
lennuväli
lift
liftisaatja (=liftipoiss)
liftišaht
liiprid (liiper)
limusiin (=luksusauto =tõldauto)
linttraktor
liugtee
loomavagun
loots
lootsik
lootsilaev (=loots)
lumekoristusmasin
lumelaud
maanteejalgratas
maastikuauto (=maastur, =džiip)
maastikuauto (=maastur, =džiip)
madelauto
madrus
magamisvagun
mahtuniversaal
malmtrepp
marsruuttakso
mast
matkajalgratas
meresõitja (=meremees)
metroo
metroojaam
metroorong
metsapeatus
metsaveoauto
metsaveorong
mikrobuss
mootor
mootordeltaplaan (=mootorlohelennuk)
mootorkelk
mootorpaat
mootorratas
mootorrattur
mopeed
motoroller
muldtee
mägijalgratas
operatiivauto

ottomootor
paadisild
paat
pagasivagun
pagiauto
pakikandja
pakikäru
pakiraam
pargas
parkimismaja
parkla
parv
peatus
pedaal
pereauto
piimaauto
pikapauto (=pikap)
piletikassa
piloot (= lendur)
pneumotungraud (=pneumaatiline tungraud)
pneumotõstuk
politseiauto
pommitaja (=pommituslennuk)
pommituslendur
pootsman
postiauto
postiljon (=postimees, =kirjakandja)
postirong
postitõld
postitõõtaja
postivagun
postkontor
praam
propeller
propellerlennuk
puitredel
puittrepp
puri
purilennuk
purjelaev (=purjekas)
purjepaat
puugaasiauto
põhjapõder
päästepaat
päästeparv
pöörmeseadja
püsttõstuk
rada
rakett
rakmed
ralliauto
ralliauto

raskeveok
ratas
ratastool
raudredel
raudtee
raudteejaam
raudteesild
raudtrepp
reaktiivlennuk
reaktiivmootor
reanimobiil
redel
regi
reisija
reisijaam
reisilaev
reisilennuk
reisirong
reisivagun
rekka (=kaugsõiduveoauto, =kaugsõiduveok)
rekkajuht (=kaugsõiduautojuht, =rekkamees (kõnek.))
restoranvagun
rikša
rikša
rikšajuht (=rikšamees, =rikša)
ringrada
ringrajamootorratas
ringrajamootorratas
ringtee
rippkraana
rippraudtee
rippsild
rong
rootormootor
rööbaskraana
rööbaskraana
pöördkraana
rööpad (rööbas)
saan
sadam
sadul
sadulauto
satelliit
segway
sild
sildkraana
soome kelk (ka: soomekelk) (=tõukekelk)
soomuk (=soomussõiduk)
soomusauto
soomusbuldooser
soomusrong
sportauto

sportauto
sportlennuk
sportveoauto
sportveok (=sportveoauto)
stjuardess
stjuuard
surnuauto (= matuseauto)
suusk (suusad)
sõiduauto
sõiduautojuht
sõiduk
sõiduk
sõiduk
sõidulift
sõjalennuk
sõudelaev
sõudepaat (=aerupaat)
sõudja
sääreväristaja(=võrr)
süst
takso
taksojuht
taksomeeter
taksopark
taksopeatus
tandemjalgratas (=tandem)
tank
tank
tanker (=tanklaev)
tankist
tee
teerull
teivasjaam (=pooljaam)
teleportaal
teraviljakombain
terminal
tiib
tiibrakett
tiibur (=tiiburlaev)
tornkraana
torpedo
toru
torujuhe
torupost
traktor
traktorist
tramm
trammijuht
trammipeatus
trammitee
trammivagun
transpordilennuk

transporditööline (=transporttööline, =laotööline)
treiler (=raskeveohaagis)
trepp
tresiin
trike
trollibuss (= troll)
trollijuht
trollipeatus
troska
tross
trosstõstuk
tsepeliin (=õhulaev)
tsisternauto (= paakauto)
tsisternvagun
tuletõrjeauto
tuletõrjeredel
tuletõrjerong
tuletõrjetrepp
tunnel
turbiinmootor
tuumaallveelaev
tõld
tõllassepp
tõstuk
tõukeratas
tänavapuhastusauto
tänavasõidumootorratas
tööline
tüürimees
uisud
ujuvkraana
ujuvkraana
vagun
vagunisaatja
vankelmootor
vanke
vantsild
vedruvanke
vedur
vedurijuht (=rongijuht)
vedurvagun (=mootorvagun)
velorikšša
velorikšša
veoauto (=veok)
veoautojuht
veosild
vesijalgratas
vesilennuk (=amfiiblennuk)
vesimootorratas (=vesi)skuuter)
vesivormel
viadukt
voorimees

vormelauto
üherattaline

